

Araştırma Makalesi / Research Article

DÜNYA TOPLUMLARININ YAŞAMLARINA DAİR BİR TERCÜME: MÜNİF PAŞA'NIN ÂDÂT-I ÜMEM'İ

İbrahim SONA¹

Öz

Münif Paşa, Osmanlı dönemi kültürel yaşamının değerli şahsiyetlerindedir. Maarif Nazırlığı görevini altı yıla yakın yapan Münif Paşa yaptıklarıyla döneminde dikkat çekmektedir. Münif Paşa, devrine göre çok ilerici görülebilecek adımları ve yazılarıyla yönlendirici bir rol üstlenmiştir. Birçok dile hâkim olan Münif Paşa'nın farklı dillerden tercüme bulmaktadır. Bu tercümelemelerden biri de *Âdât-ı Ümem*'dir. Sadece bir tercüme olmayan eserde, Çin'den Amerika'ya birçok ülkenin âdetleri ilgi çekici bir şekilde ele alınmıştır. Meskenler, yiyecek-içecek ve giyim-kuşam olarak üç bölümden oluşan eser, okuyucuları bilgilendirme temeline dayanmaktadır. Osmanlıdaki folklor çalışmalarının ilklerinden olarak düşünülebilecek eser, Latinize edildikten sonra okuyuculara kolaylık olması açısından günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Münif Paşa, Âdât-ı Ümem, ilginç gelenekler, folklor, dünya halkları

A TRANSLATION ABOUT LIVES OF WORLD SOCIETIES: MÜNİF PASHA AND HIS ÂDÂT-I ÜMEM

Abstract

Münif Pasha was one of the important personalities of Ottoman cultural life. Serving as the Minister of Education for 6 years, Münif Pasha was noteworthy in his time and continues to be a figure of interest today. Münif Pasha, assumed a leadership role through his works, taking steps that can be considered very progressive for his period. He had a command of many languages, from which he produced a number of translations in Ottoman Turkish. One of these translations is *Âdât-ı Ümem*. Valuable not only as a translation, this work also undertakes the topic of different cultural traditions ranging from China to the USA. The work, which consists of three parts, dwellings, food and drink, clothing and textiles, is written as an informational text. Here, the work, which can be thought of as one of the initial folkloric works of the Ottoman Empire, has been latinized and written in modern Turkish for convenience of the reader.

Keywords: Münif Pasha, Âdât-ı Ümem, amazing traditions, folklore, world communities

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID 0000-0002-6791-4777, isona@yildiz.edu.tr

Başvuru Tarihi (Received): 01.01.2021 **Kabul Tarihi** (Accepted): 27.01.2021

Giriş

Toplumların gelişmişlik düzeyi; bilime, sanata ve insana verilen değerle yakından ilgilidir. Hayatı ve olayları algılama şeklini belirleyen bu unsur, yetişmiş ilim adamı ve sanatkârların niceliğinin yanında niteliğini de arttırmaktadır. İlim adamları ve sanatkârlar da fikirleri ve eserleriyle topluma yön veren, halkın ilmî ve kültür seviyesini yukarıya taşıyan bir rol üstlenir.

İstanbul'un fethiyle birlikte yaşanan çağ değişiminde etkin rol oynayan Osmanlı Devleti, her alanda farklı ilim adamlarını korumuş ve onlara her türlü imkânı seferber etmiştir. Fatih Sultan Mehmet'ten (1444-1448, 1451-1481) itibaren Osmanlı padişahları, fethettikleri yerlerdeki ilim ve sanat ehlini İstanbul'a getirmeyi bir gelenek hâline getirmişlerdir. İlim adamına değer veren, sanatçıları koruyan Osmanlı padişahları sayesinde başta İstanbul olmak üzere, birçok Osmanlı şehri kültür merkezi hâline gelmiştir.

Her yüzyılda farklı değişim ve gelişmelerin yaşandığı Osmanlı'da son dönem geride kalmışlığın iyice hissedildiği ve çıkış yolları arandığı bir yüzyıldır. Özellikle II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde reformist hareketler dikkat çekmektedir. Bu dönemde batılı dilleri öğrenen ve çözüm yolları üretmeye çalışan birçok ilim adamı bulunmaktadır. Münif Paşa da bu ilim adamlarından biridir.

1. Münif Paşa

İlim ve kültürün sanılanın çok ötesinde olduğu Osmanlı'da birçok ilim adamı ve sanatkâr yetişmiştir. Ansiklopedist, reformist, eğitimci, iktisatçı, mütercim, gazeteci ya da Özgül'ün ifadesiyle politeknik bir şahsiyet olan Münif Paşa (1830-1910), yaklaşık dokuz yıl olmak üzere üç defa Maarif Nazırlığı görevinde bulunmuştur. İlim adamlığı ön planda olan bürokratlardan Münif Paşa, her açıdan kendisini bilgiye, öğretmeye ve toplumu eğitmeye adanmıştır. Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'deki çalışmaları, bilim adamlarının halka açık dersler vermesini düzenlenmesi, *Mecmûa-i Fünûn* dergisiyle² halkı aydınlatması onun değerini ortaya koyacak yalnız birkaç özelliğidir.

Münif Paşa; basın, siyaset, ekonomi, felsefe, eğitim, dil ve edebiyat gibi çok farklı alanlarda fikir sahibi bir şahsiyettir (Özgül, 2005: V-VI). Bir kişinin her alanda bilgili olması mümkün görünmese de bazı alanların birbirini tamamladığı ve birbirini destekleyerek farklı pencereler açtığı yadsınmaz bir gerçektir. Münif Paşa, bilgiye çok disiplinli açıdan bakabilen ve cehaletin önüne geçme çabası sarf etmiş bir ilim adamı, politikacıdır ve zamanına göre devrim sayılabilecek fikirlerini uygulamaya koymak için uğraşan bir kişidir.

Münif Paşa'nın ilerici olarak adlandırılacak fikirleri ve faaliyetleri, yaşamından bağımsız düşünülemez.³ Antep'te doğan Münif Mehmed Tahir'in ilk eğitimini buradan aldıktan sonra babasının görevi sebebiyle Kahire'ye gitmesi, batılılaşma çabaları içerisindeki Mısır'da Fransızca öğrenmesi, burada Mirza Senglâh'tan⁴ (ö.1877) Farsçasını ilerletmesi,

² *Mecmûa-i Fünûn*, Temmuz 1862'de Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin yayım organı olarak vatan çocuklarını yetiştirmek amacıyla çıkarılmıştır. Çeşitli sebeplerle yayımı duran gazetenin 48. sayısında "Bir Yıldız Böceği ve Yolcu" adlı yazı yüzünden 48. sayıda kapatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah Uçman, (2003), *Mecmûa-i Fünûn, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (C. 28, ss.270-1), Ankara: TDVİAM.

³ Münif Paşa'nın hayatı ve düşünceleri için Bkz. İsmail Doğan, (1991) *Tanzimatın İki Ucu Münif Paşa ve Ali Suavi (Sosyopedagojik Bir Karşılaştırma)*, İstanbul: İz Yayıncılık; Adem Akın, (2014), *Münif Paşa ve Türk Kültür Tarihindeki Yeri*, Ankara: AKM Yayınları; Alı Budak, (2004), *Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını, Münif Paşa*, İstanbul: Kitabevi Yayınları; M. Kayahan Özgül, (2005), *Münif Paşa*, Ankara: Elips Kitap.

⁴ Mirza Senglâh hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Hatice Aynur, (2019), *Mirza Senglâh, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde, (Ek 2, ss. 274-275), Ankara: TDVİAM.

babası Antep'e döndüğü hâlde Şam Emeviye Medresesinde eğitimini tamamlamak için kalması, Arapça ve Farsça mütercimi olarak Tercüme Odasına⁵ girmesi, Ahmed Kemal Paşa⁶ (ö.1887) ile beraber Berlin'e gitmesi (Özgül, 2014: 25-7) aslında onun kendisini geliştirirken nasıl bir kültür birikimi edindiğini gösterir niteliktedir. Yine resmî evraklardaki "Türkçe, Arapça, Fransızca, Almanca, İngilizce ve Rumca tekellüm ve kitâbet edebildiği" (Doğan, 2006: 9) yani bu dillerde konuşup yazabilmesi Münif Paşa'yı devrinde önemli bir noktaya taşımaktadır.

Münif Paşa, Osmanlı'da üç defa Maarif Nazırlığı yani Milli Eğitim Bakanlığı yapmış bir şahsiyet olarak hem görevde bulunduğu dönemde veya hem de yaşamının diğer evrelerinde birçok yeniliği başlatan bir öncüdür. Meclis-i Kebir-i Maarif Reisliği yaptığı sırada Dârülfünun'un, ilk Maarif Nazırlığında yeni bir idare ve yeni bir programla Mülkiye Mektebi'nin, ikinci Maarif Nazırlığında Mekteb-i Hukuk'un açılması, bu dönemde Osmanlı alfabesinde iyileştirilmelere gidilmesi tartışmalarının baş aktörü olması, Avrupa'dakine benzer bir şekilde İstanbul'da idadi seviyesinde bir kız mektebi, Müze-i Hümayun'un, üçüncü Maarif Nazırlığı'nda âmâ ve dilsizlere mahsus bir okul açılması, Münif Paşa'nın icraatlarıdır (Budak, 2004: 35-49).

Kültür tarihimiz açısından ise Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniye'nin bünyesindeki *Mecmûa-i Fünûn* dergisindeki çalışmaları dikkate değerdir. Bu devrede cemiyet bünyesinde bir kütüphane ve kıraathane⁷; dergiyi basabilmek için matbaa kurulması; Dârülfünun'da halka açık konferanslar verilmesi gibi önemli adımlar atılmıştır (Özgül, 2014: 86-6).

Münif Paşa'nın düşünce dünyasının zenginliğini gösteren bir diğer fikri de, üç bin metre genişliğinde bir alana, Osmanlı Devletinin sınırlarının tümünü içeren haritanın, üzerlerindeki bütün unsurların çeşitli şekillerle gösterilmesi suretiyle yapılmasını teklif etmesidir (Özgül, 2014: 200-2).

1.1. Tercüme Faaliyetleri

Münif Paşa'nın sürekli öğrenme ve öğretme çabası dikkat çekicidir. Fransızcanın çok revaçta olduğu bir dönemde bildiği altı dil arasında İngilizce olması ve bu dilden çeviriler yapması (Özgül, 2014: 124) ve ölümüne yakın Çince öğrenmeye çalışmasının (Budak, 2004, 58) Paşa'nın ileri görüşlülüğü olarak yorumlamak da mümkündür.

Münif Paşa'nın tercüme noktasında azımsanmayacak eserleri mevcuttur. Onun ansiklopedist yönünü ön plana çıkaran bu eserler, genellikle okuyana bilgi vermek, onları eğitmek ve öğretmek amaçlıdır. *Mecmûa-i Fünûn*'da Münif Paşa imzalı makalelerin listesi incelendiğinde (Akın, 2014: 72-73) çok farklı konularda yazılmalarının yanında faydacı ya da bilgilendirici yönleri dikkat çeker.

Çeviriler içerisinde on bir diyalogdan oluşan *Muhâverât-ı Hikemiyye* önemli bir yerdedir. Yusuf Kâmil Paşa'nın (ö.1876) *Tercüme-i Telemak*'ından⁸ önce yayımlanmış olması, *Muhâverât-ı Hikemiyye*'yi en azından yayımlanış tarihi açısından ilk sıraya yerleştirir (Özgül, 2014: 114). *Sefiller*'in, *Mağdurîn Hikâyesi* olarak Münif Paşa tarafından çevrilmiş olma ihtimali de söz

⁵ Osmanlı'da aydın kesimin yetişmesinde bir okul görevi üstlenen ve birçok ilim adamı yetişmesine sebep olan Bâbiâli Tercüme Odası hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. Sezai Balcı (2018), *Babiâli Tercüme Odası*, İstanbul: Libra Yayıncılık.

⁶ Ahmed Kemal Paşa'nın hayatı için bkz. Musa Bardak, (2020), Son Dönem Osmanlı Eğitimci-Bürokrati Ahmed Kemal Paşa'nın Hayatı, *IJOSES*, 7(13), s. 40-71.

⁷ Kıraat okuma manasına gelmektedir. Yani okuma salonu olan bu kıraathane salı günleri hariç, her gün açıktır ve aylık beş kuruş karşılığında buradan faydalanılmıştır (Özgül, 2014: 88).

⁸ Münif Paşa, Telemak Tercümesi için *Mecmûa-i Fünûn*'da bir takriz yazmıştır. Bu yazıya Paşa şu şekilde başladıktan sonra: "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisi devletlü Yusuf Kâmil Paşa hazretlerinin bu def'a ithâf-ı mecâlis-i urefâ buyurmuş oldukları Telemak tercümesi hakkâ selâset-i edâ ve nefâset-i mü'eddâ cihetiyle câmi'-i mehâsin-i sûret ü ma'nâ bir mecelle-i hikmet-intimâ olduğundan mütâla'ası dil-teşnegân-ı ilm ü edebe bâ'is-i fevâ'id-i lâ-tuhsâ olmuştur" (Münif Paşa, 1279: S.94), Fenelon'un hayatına ve eserine dair dikkate değer verir.

konusudur (Budak, 2004: 339-59). Paşa'nın ayrıca İngilizceden şiir tercüme eden ilk edebiyatçımız olma sıfatı da dikkate değer bir tespittir (Özgül, 2014: 124).

1.2. *Âdât-ı Ümem*:

Münif Paşa'nın *Âdât-ı Ümem*'ini, Âdem Akın tespit etmiş (Akın, 2014: 28), ardından Ali Budak eser hakkında tanıtma yazısı yazmıştır.⁹ Bu kısımda *Âdât-ı Ümem* genel olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır:

Âdât-ı Ümem'in yazma nüshası Ali Emiri Millet Kütüphanesindedir. Tarih Bölümü 404 numaradaki nüsha 18 varaktan oluşmaktadır. İlk sayfa olan 1a'da "*Âdât-ı Ümem Terceme-i Münif Paşa*" yazmaktadır. b sayfalarında *Âdât-ı Ümem*'in metninin yer aldığı nüshanın a sayfaları boştur. 1b'de dört satır, diğer sayfalarda 17, 16, 15, 14 gibi değişken satırlar bulunmaktadır. Ayrıca bu eser, *Âdât-ı Ümem* ismi olmadan *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'te sekiz yazı hâlinde 10 Recep 1277 / 22 Ocak 1861 ve 5 Ramazan 1277 / 17 Mart 1861 tarihleri arasında yayımlanmıştır. Böylelikle eserin hem yazma nüshası hem de gazetedeği şekli olmak üzere iki hâli bulunmaktadır. Ancak *Rûznâme*'deki sekizinci sayı, yazma nüshada bulunmaz. Dergilerde yayımlanan yazıların daha sonra kitap hâline getirilmesi durumuyla Osmanlı'da karşılaşılmaktadır. *Âdât-ı Ümem* için bu durum akla gelse de yazmanın gazetedeği yazılardan kısa olması, başka bir nüshanın var olabileceğini düşündürmektedir.

Üç ara başlıkta ele alınan eserin birinci ara başlığı *Âdât-ı Ümem* yazmasında yer almaz:¹⁰

1. Mesâkînin envâ'ı ve buna müteallık âdât beyânındadır. (1-2 ve 3. yazılar)
2. Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin me'kûlâta müteallık âdâtı beyânındadır. (4-5 ve 6. yazılar)
3. Âlemde bulunan milel-i muhtelifenin elbise ve tezyînâtına müteallık usûl ve âdetlerine dairdir. (7 ve 8. yazılar)

Bu eserde birinci kısım oturlan meskenler ve âdetler, ikinci kısım yiyecekler ve içecekler, üçüncü kısım ise elbise ve süslenmeye ait bilgiler ihtiva etmektedir. Her ne kadar hangi dilden çevrildiği bilinmese de eser, 19. yüzyıla ait kültürler arası unsurları kıyaslaması bakımından önemlidir. *Rûznâme*'de yayımlanan birinci yazının başında şöyle bir açıklama yer alır:

Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin şâyân-ı dikkat ve mûcib-i ibret niçe ahvâl ve âdât-ı garîbeleri olup mukaddemleri sükkân-ı arz beyinde muhâbere ve ihtilâtın su'ûbeti cihetle o makûle hâlât-ı envâ-ı erâcîf ü ihtilâfât ile mahlût olduğu hâlde mesel kabîlinden olarak rivâyet olunur idi. Fakat vapur sefâ'ini ve demir yollar ve telgraf hatları inşâ ve ihdâs olunalıdan beri kürre-i arz bir memleket-i sagîre hükmüne girerek çok vakitler bu'diyet-i mesâfenin ıtılâ'ına hâ'il olduğu niçe hafâyâ-yı umûr çehre-nümâ-yı zuhûr olup Avrupa erbâb-ı seyâhati milel-i mütenevvi'anın mesâkîn ve et'ime ve elbise ve diyânet ve husûsât-ı sâ'ireye müteallık beynlerinde mer'î olan merâsim ü kavâ'idi mütezammın haylî kütüb-i nefîse dahi tedvîn eylemiş olmalarıyla aralıkda anlardan bi'l-istihrâc hem eğlenceli ve hem de fâyideli olmak üzere bazı fikarât *Rûznâme*'mize derc ve tahrîr kılınacaktır.¹¹

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Budak, (2006) Münif Paşa'nın Gölgede Kalmış Antropolojik Bir İlkeseri: *Âdât-ı Ümem*, *Akademik Bakış*, (8), 1-8.

¹⁰ *Âdât-ı Ümem* yazması ile bu yazılar arasında bazı farklılıklar olması sebebiyle çalışmada gazete yazıları ile Millet Kütüphanesi yazması karşılaştırmalı olarak verilecektir.

¹¹ Münif, (10 Receb 1277 Salı), Mesâkînin Envâ'ı ve buna müteallık âdât beyânındadır. *Cerîde-i Havâdis*, No: 60, s. 2.

Dünyadaki millet ve kavimlerin yaşamlarına dair unsurlar, önceden masal gibi anlatıldığı hâlde gemiler, demir yolları ve telgraf sayesinde dünya küçük bir ülke hâlini almış, Avrupa gezginleri, farklı milletlerin mesken, yiyecek, elbise, inanışlarına dair birçok kitap düzenlemişlerdir. Hem eğlenceli hem de faydalı olması açısından bu eserlerden alınanların *Rûznâme*'de yayımlanması, bu yazıların amacını gösterir niteliktedir. Hangi eserden tercüme olduğu anlaşılacakla birlikte, eserdeki bilgilerin Avrupa seyyahlarının hazırladığı eserlerden alındığına işaret edilmesi önemlidir.

Özgül'e göre *Âdât-ı Ümem*'in tercüme edildiği eserden, Saîd'in *Garâib-i Âdât-ı Akvâm* adlı eseri ve Çaylak Tevfik'in *Envâr-ı Şarkıyye*'deki yazıları (Özgül, 2014: 120) gibi başka çeviriler de yapılmıştır.

1.2.1. Eserin İçeriği

Âdât-ı Ümem'deki ana başlıklar meskenlerin çeşitleri, âdetler, yiyecekler ve tezyînât yani süslenmeye ait unsurlardır. Bu başlıklarda verilen kültürel unsurlar farklı ülkelerin gelenek ve görenekleri hakkında olup hepsi de dikkat çekicidir. Münif Paşa'nın eserde yer yer müdahalesi ve aktardığı bilgiler hakkındaki yorumları eserin sadece bir çeviri olmadığını gösterir niteliktedir:

Hafî olmadığı vechile cerâd ekli şerî'at-i İslâmiyyede helâl olduğundan bunun cây-ı ta'accüb olmayacağı derkârdır ve akvâm-ı vahşiyeden pek (6) çoğı fare ve kedi ve köpek ve ayı ve yılan ve yarasa vesâ'ir bu makûle hayvânât-ı mekrûhiyeyi ekl ederler. (AÜ. 9b, st. 4-8)¹²

Memâlik-i İslâmiyyede şerî'at-i mutahhara hamrı tahrîm edip sekr veren her türlü şey dahi bu sınıfa dâhil olduğu hâlde ba'zı süfehâ afyon ve esrâr ve emsâli 'aklı izâle eder şeyler isti'mâl ederler. Hâlbuki bunlarda dahi hamrın sebep-i tahrîmi olan hâlet-i sekr mevcûd olduğundan tenâvüli tıbkı hamr gibi kebâ'irden ma'dûd olacağı derkârdır. (AÜ. 11b, 17-18; 12b, 1-2).

Dögün şerî'at-i İslâmiyyede memnû' ve fâ'il ü mef'ûlü mel'ûn olduğu hâlde ilâ-yevminâ hâzâ ba'zı 'Arabân tâ'ifesi bunu isti'mâl ederler ve kaniyla yeniçeriler mensûb oldukları orta nişânlarını bu sûretle kollarına nakş ettirilip bunu lâzıme-i mâhiyet 'addederler idi (RCH. S.98).

Münif Paşa sadece bazı bilgileri Osmanlı Türkçesine aktarmakla kalmamış kendi fikirlerini de esere dâhil etmiştir. Dolayısıyla bu eser, sadece bir çeviri olarak görülmemelidir. Münif Paşa'nın bu tercümesiyle hem bilgi vermeyi hem de İslam inancının toplumlara olan olumlu etkisini de göstermek istemiştir.

Hangi eserden çevrildiği her ne kadar belli olmasa da "muharrir" kelimesinin geçtiği bir bölüm dikkat çekicidir:

Ber-minvâl-i muharrir Fransız fenn-i tabâhatde milel-i sâ'ireye tefevvuk ve et'ime-i muhtelif tertîb ve icâdında tefahhur edip ez-cümle üç yüz türlü yumurta pişirirler ve Fransızların aşçı dükkânları pek meşhûr olup bunlarda istenilen her türlü et'ime ve eşribe bulunur ve ahâlîden pek çoğı hânelerinde ta'âm pişirmeyerek gidip mezkûr dükkânlarda karınlarını toyururlar (AÜ. 14b, 5-9).

Buradaki muharrir ibaresi ya Münif Paşa'yı ya da tercüme ettiği eserin yazarını ifade etmektedir. Bunun yanında Fransızların özellikle yemek pişirmedeki yetenekleri ve yumurtadan üç yüz çeşit yemek yapmaları, çevrilen eserin Fransızca olma ihtimalini akla getirmektedir. Aynı zamanda eserde Fransa ile ilgili anlatıların çok kısa tutulması da bu fikri destekler niteliktedir.

¹² *Âdât-ı Ümem* AÜ olarak, *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis* de RCH olarak kısaltılmıştır.

Âdât-ı Ümem üç bölümden oluşmaktadır. Ülke, millet ve kavim isimleri metindeki sıralamasıyla verilecektir:¹³

1.2.1.1. Meskenler:

Mısır'da Kavas adlı mahal; Laponya; Samoyed; Bering Boğazı yakınındaki Eskimo mahalli; Felemenk-i Cedîd (Avustralya); Amerika'da Orénoque nehri ahalisi; Çin, Hind-i Çinî; Sudan'da Nubie mahalli; Tatar Kalmuk taifesi; Araplar, Harhîz, Yakut taifeleri; Avrupa'nın kuzeyindeki Huna taifesi; Rusya; İsviçre; Fransız, Nemçe (Almanya), Avrupa ahalisi; Rumlar, Yunanlılar; Romalılar; Güney İtalya; Napoli; Hindistan; Türk, Arap, Acem memleketleri; İstanbul; Çin, Yaponya; Amerika'da Peru memleketi.

1.2.1.2. Yemekler

Amerika'da Orénoque nehrinde Otmak adlı kabile; Sudan; Siber'in kuzeyindeki Samoyed, Kuzey Amerika'da Eskimo taifeleri; Rusya'nın kuzeyindeki Kamçatka halkı; Beriyyetü'ş-Şâm; Tatar Kalmuk taifesi; Tatar Sayta taifesi, Huna taifeleri; Ahtuface taifesi; Laponya, Siber; Norveç ahalisi; Kuzey Afrika'da Lotukaç kabilesi; Hint, Çin ahalisi; Acem, Tataristan, Dağıstan ahalisi; Türk, Arap milletleri; Mısır, Amerika'nın diğer mahalleri; Güney Amerika; Laponya; Tatarlar; Çerkezler, Hind Okyanusunda Java adası ahalisi; Siber; Amerika'da Meksika ahalisi; Hırvatistan, Macaristan; Yunanlılar; Anadolu, Acemistan; Romalılar; Afrika sahilleri; Kuzey Amerika'nın vahşi ahalisi; Arap, Acem, Hint memleketleri; İngiltere; Laponya, Siber memleketleri; Fransızlar, İngilizler; Çin; Avrupalılar; Sudan'da Nubar; Hindistan; Çin, Hind-i Çinî, Hindistan, Afganistan, İran, Tataristan, Rusya, İngiltere, Almanya memleketleri; Mahrûsa-i Şâhâne, Asya, Afrika kıtaları.

1.2.1.3. Elbise ve Süslenme

Sudan, Amerika, güney denizi adaları; Romalılar, Fransa, İngiltere, Almanya memleketleri; İngiltere'de İskoçya ahalisi; Kuzey Amerika'nın vahşi ahalisi; Güney Afrika'da Kefriyye ahalisi; Güney Amerika'da Kolombiya ahalisi; Hindistan; Siber'in güneyi; Kuzey Amerika'da Eskimo, Grönland ahalisi; Samoyed ahalisi; Laponyalılar; Kuzey Buz Denizi'nde Lahot adaları sakinleri; Kefriyye'nin vahşi ahalisi; Arap, Mağribi taifeleri; Brezilya'da Busbakodos ahalisi; Kayacos ahalisi; Amerika'da bazı taifeler; Sudan'da Mozambik ahalisi; Sendviş adası ahalisi; Güney Denizi'nde Nevkahidi adası; Kalmuk taifesi; Moğollardan Yakut taifesi; Tataristan, İran, Çin, Yaponya ahalisi; Kuzey Amerika vahşi kabileleri; Hırvatistan; Rusya memleketlerinden Ostoniya; Rusya; Fransa İspanya arasındaki Pireni'deki Morlak taifesi; Ostoniyalılar.

1.2.3. *Âdât-ı Ümem* Metin Tenkidi ve Diliçi Çeviri Metodu

- Ali Emiri Kütüphanesindeki yazmada *Âdât-ı Ümem* b varaklarında bulunmaktadır. a varakları boş olduğu için numaralandırma 1b, 2b, 3b... şeklinde yapılmıştır.
- Ali Emiri Kütüphanesi 404 numaralı yazmanın satır numaraları metin içinde gösterilmiştir. *Rûznâme*'deki sekizinci sayı yazmada bulunmadığından satır numarası verilmemiştir.
- Âdât-ı Ümem*'in *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*'te (RCH) yayımlanmış şekli çalışmaya dâhil edilmiş, sayı numarası belirtilerek yazma nüsha ile karşılaştırılmıştır.
- Yer ve kabile adları aparatta Osmanlıca yazılışları ile verilmiştir. Kaynaklarda haklarında bilgi tespit edilenler de açıklamalarıyla aparata alınmıştır.
- Metinde transkribe kullanılmamış ancak uzatmalara dikkat edilmiştir. Ayn ' ve hemze ' şeklinde ve kâf-ı Türkî "ğ" kullanılmış, uzun ünlüler de â, î, û olarak gösterilmiştir.

¹³ Yer ve kavim isimleri ayrılırken noktalı virgül konulduğunda ardından başka bilgilerin yer aldığı; virgül konulduğunda art art yer veya kavim isimleri geldiği anlamına gelmektedir.

f. Metnin daha geniş okuyucu kitlesine ulaşması açısından diliçi çevirisi yapılmıştır. Diliçi çeviride mümkün olduğunca aslî metne sadık kalınmaya çalışılmıştır.

1.2.4. *Âdât-ı Ümem* Metin

‘Âdât-ı Ümem Tercüme-i Münîf Paşa

(RCH. S.60) Mesâkinin envâ’ı ve buna müteallık ‘âdât beyânındadır¹⁴

(1b) Ezmîne-i sâbıkada Afrika kıt’asında akvâm-ı zenciyyeden ba’zıları mağaralarda mesken ittihâz eyledikleri misillü el-yevm dahi (2) Mısır’da¹⁵ Kavâs¹⁶ nâm mahalde ba’zı kabâ’il-i ‘Arab kudemâ-yı Mısriyyîn¹⁷ âsârı olmak üzere mumya ta’bîr olunur (3) terbiyyelü cenâzelerin medfûn bulunduğu zîr-i zemînlerde sâkin olup mezkûr cenâzeler kendülerine müte’allık (4) olmak iddî’asında bulunur. Bu¹⁸ misillü âsâr-ı kadîmeye râgıb Avrupalıların seyâhat tarîkiyle oraya (2b) vardıklarında onlara fûrûht ederler. Siber’in taraf-ı şimâlisinde ve Rusya’nın cihet-i şimâliyesinde (2) vâki’ Laponya¹⁹ ahâlîsi dahi ekseriyâ ol vechle zîr-i zemînde ikâmet ederler ve yine o havâlîde (3) vâki’ Samoyed²⁰ memleketi ahâlîsi senede yedi mâh kâffe-i hayvânâtlarıyla ber-â-ber yer altında hayvân (4) ini gibi kazup ağzını muhkemce sed ettikleri deliklerde ikâmet ederler ve bu müddet zarfında (5) güneşin ziyâsından eser görmeyip fakat ba’zı kere deniz sığırı yağıyla çerâğ yakarlar (6) ve işbu yedi mâhda üzerlerini kar örttüğünden bir vechle tışarı çıkma mümkün olmayıp (7) karlar eridikten sonra deliklerinden hurûc ederek ba’zıları sayd u şikâr kasdıyla etrâfında (8) geşt ü güzâr ve bir takımı dahi kış mevsimi gelinceye kadar çalıdan inşâ ettikleri kulübelerde (9) ârâm u karâr ederler ve Amerika kıt’asının cihet-i şimâliyesinde vâki’ ba’zı mahallerin keşfi zımnında (10) mukaddemâ ol cânibe irsâl olunmuş olan İngiliz sefâyini Barin boğazı²¹ kurbünde vâki’ Eskimo²² nâm (11) mahal ahâlîsine mahsûs keşf eyledikleri mesâkin cümleden agreb olup şöyle ki ahâlî-i mezkûrenin (12) hâneleri kardan binâ olunmuş küçük hücrelerden ‘ibâret olup bunların derûnuna ancak (13) insân karnı üzerine sürünerek girebilir, bir sagîr dehlîzden duhûl eder ve işbu (14) hâneler arı koğanına müşâbih olarak üç küçük otadan mürekkebirdir ve bunların her birinde (15) bir familya kış mevsiminde mahbûs gibi oturarak²³ yazın sayd ettikleri ba’zı hayvânât yağından ikâd (16) ettikleri çerâğdan başka ateş ve şavkları olmayıp ekseriyâ zulmetde otururlar ve dünyânın pek çok (3b) mahallerinde ahâlî tağ eteklerini delerek derûnunda sâkin oldukları misillü yumuşak kayalar (2) bulunan mahallerde bâ-husûs hâl-i vahşiyette olan ahâlî ehl-i müdünin yaptıkları misillü o makûle (3) taşı keserek hâneler binâ etmeyip belki onu delip içinde otururlar ve şimdiye kadar keşf (4) olunan milel ü akvâm-ı muhtelif beyninde bahr-i muhît-i şarkîde vâki’ Felemenk-i cedîd²⁴ cezîresi ahâlîsinden (5) başka mesken ittihâz etmez benî Âdem görülmemiştir. Ahâlî-i mezkûre fitrat-ı asliye-i insâniye üzere (6) hayvân gibi gündüzleri def’-i gâ’ile-i cû’ u ‘atş için sayd ü şikâr kasdıyla istedikleri yerde (7) gezip ba’zı serserî seyyâhlar gibi (Dervîş her kucâ ki şeb âmed serây-ı üst)²⁵ müfâdı (8) üzere her nerede ahşam olursa hemân orasını mesken ittihâz ederek deniz kenârında (9) ot üstünde veyâhûd orman

¹⁴ Mesâkinün ... beyânındadır – AE.

¹⁵ مصر

¹⁶ قواص

¹⁷ Mısriyyîn âsârı: Mısır beyn-i âsârı RCH.

¹⁸ bulunur. Bu : bulunur ve bu RCH.

¹⁹ لاپونيا (Laponie) Avrupa’nın müntehâ-yı şimâlinde İskandinav şibh-i ceziresinin kısm-ı şimâlisiyle Rusya’nın şimâl-i garbı cihetinden ibaret vâsi’ce bir yer olur, şimdiki hâlde Rusya ve İsveç ile Norveç aralarında münkasım olmağla, her bir kısmı bir eyalete mülhak olduğundan, Laponya ismi taksîmât-ı resmiyeye girmeyip, coğrafya-yı mâzî istilâhâtı sırasına geçmiştir. (Sami, 1314: 3957)

²⁰ سمويد

²¹ بارين بوغازى Asya’nın en doğusu ile Amerika’nın en batısındaki Bering Boğazıdır.

²² اسقيمو Kuzey kutup bölgesinde yaşayan insanlara verilen ad (Alp, 1958: 332).

²³ oturarak : oturarak RCH.

²⁴ فلمنك جديد Yahut yeni Hollanda (Nouvelle Hollande) Avustralya maddesine müracaat buyurula (Sami, 1314: s.3431)

²⁵ Dervîş, gece her nereye gider onun sarayıdır.

ağaçlarının üzerinde beytütet ederler. (RCH S.62)²⁶ (10) Amerika'da Orniyok²⁷ nehri boğazında vâkî' cezâyir²⁸ ahâlisinden ba'zı akvâm-ı vahşiyîye kuş yuvaları (11) gibi cesîm ağaçlar üzerinde mesken ittihâz ederler. Memleketlerini ekseriyâ su basıp dûçâr-ı (12) hasâr oldukları için şu tekellüfî ihtiyâra mecbûr olmuşlardır ve Çin ve Hind-i Çini²⁹ ve ol havâlîde (13) vâkî' diğêr ba'zı memâlik ahâlisinden pek çok kesân gemide toğup büyürler ve müddet-i 'ömrlerini (14) denizde geçirip başka mesken bilmezler ve Hind-i Çini ahâlisinin kayıkları buralarda müte'ârîf olduğu (15) misillü ağaçtan ma'mûl olmayıp yarılmış kamış parçalarını seped gibi birbirine rabt ile (16) üzerini ziftleyerek inşâ ederler ve tahta ile üstünü örterek sâhibi familyasıyla dâ'imâ (17) bunun içinde sâkin olur. (4b) Memâlik-i hâre ahâlisinin elbise ve et'imece olan ihtiyâcları bilâd-ı bâride ahâlisine (2) nisbetle ehven olduğu misillü mesâkin dahi havâyic-i zarûriyyelerinden olmayıp mücerred ikâmetgâhları (3) enzâr-ı ağıyardan masûn ve emvâl ü eşyâları sârik veyâhûd hayvânât-ı muzırta tasallatundan me'mûn (4) olmak üzere ez-cümle bilâd-ı Sudan'dan³⁰ Nevbe³¹ vesâ'ir mahaller ahâlisi hâneleri dîvârlarını nihâyet (5) bir adam boyu irtifâ'ında binâ ederler ve ba'zı 'Arabân tâ'ifesi gâyet muhtasar mesâkin ile (6) iktifâ edip bu makûle hânelerini bir gün zarfında inşâ ve itmâm ederler ve Tatar Kalmuk³² (7) tesmiye olunan bir tâ'ife hayvânları yapagısından i'mâl ettikleri keçe çadırlarda ikâmet ederler (8) ve gerek bunlar ve gerek 'Arabân ve Harhîz³³ ve Yakut³⁴ tâ'ifeleri gibi ve Asya ve Afrika kıt'alarında (9) bâdiye-nişîn olan birçok akvâm bir mahalde takarrür etmeyerek dâ'imâ hayvânlarıyla ber-â-ber hevâ ve mer'âsı (10) uygun olan yerlere göçerler. Bu makûle göçebe olan tavâ'if şehirliler kadar sanâyi' ve ma'ârifde (11) kesb-i mahâret edemeyerek ba'zı elbise ve edevât-ı zarûriyeden başka emvâl ve eşyâya mâlik değillerdir. (12) Ezmine-i kadîmede Avrupa'nın cihet-i şimâliyesinde bulunan Huna³⁵ tâ'ifesi 'ale'd-devâm ahmâl (13) ve eskâleriyle 'arabalara süvâr olarak geşt ü güzâr eyledikleri mervîdir ve Rusya³⁶ memâlikinde ekser (14) kara ahâlisi bizim Rumeli tarafında dahi olduğu misilli hânelerini çitden binâ edip (15) üzerine çamur veyâhûd hayvân tezeği sıvarlar ve bunun binâsında suhûlet olduğu misilli derûnu (16) dahi sıcak olduğundan ahâlî-i mezkûre ekseriyâ buna heves ederler ve İsviçre'de³⁷ ahâlî-i (5b) kara hânelerini çam ağacından gâyet muhkem ve muntazam sûrette binâ edip köşkler ve şehnişînler (2) ile Rusya ahâlî-i karasına kıyâs kabûl etmeyecek vechile dâhil ve hâricini tezyîn ederler ve bizim (3) bu taraflarda bulunan çengâneler cinsinden olmak üzere Avusturya memâlikinde bir tâ'ife olup A'râb-ı (4) bâdiye-nişîn gibi bir yerde tavattun etmeyerek dâ'imâ ormanlık ve sükkândan hâlî olan mahallerde (5) geşt ü güzâr ederler ve bi't-tabîc' zirâ'at ve hırâsete dahi meyl etmeyip dâ'imâ kemâl-i fakr u mezellet (6) ile imrâr-ı evkât ve ekseriyâ ağaç

²⁶ Rûznâme'de başlık şu şekildedir: Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin ittihâz eyledikleri mesâkinin envâ'ı ve buna müte'allık 'âdâta dâ'ir evvelki gün yazılan bendin mâ-ba'didir.

²⁷ اورنيوک Mehmed Celal'in Coğrafya-yı Umûmî adlı eserinde Amerika'da nehirlerin Latince olarak isimleri verilmiştir. Muhtemelen bu eserde geçen Orénoque nehridir. "Mebzûl yağmurlar ile beslenen nehirleri gâyet kesîr ve cesîm olup süratleriyle meşhurdurlar. Başlıcaları And silsile-i cibâlden neş'et eden Koka (Cauca), Magdalena (Magdalena) (اوره نوق) (Orénoque) Oyapok (Oyapock) nehirleridir" (Celal, 1313: 443).

²⁸ cezâyir : cezâ'ir RCH.

²⁹ Hind-i Çini (Indo-China) Asya kıt'asının büyük şibh-i cezâresinin en şarkîsi olup, eskiden mechûl bulunmuş, veyâ bir taraftan Hint'ten bir taraftan dahi Çin'den tefrîk edilememiş olduğundan, ismi dahi hudûdu kurbünde heman meçhul olan yerleri yüksek ve birbirlerine girift ve ormanlarla mestûr dağlardan ibarettir (Sami, 1316: 4758-9).

³⁰ السودان

³¹ نوبه Sudan beldelerinden Nevbe (Nubie) Hitta-i Mısıriyyenin cihet-i cenûbiyesinde ve vâdi-i Nil'in iki tarafında mümtedd bir memleket-i vâsia olup, şimâlen esvân (اسوان) şelâlesi hizâsından hitta-i Mısıriyyeden ayrıldığı hâlde hudud-ı cenûbiyesi pek de mu'ayyen olmayıp, o cihetten nerelere kadar uzandığı mübhem ise de, Habeş'ten gelen Atbâra (اتباره) nehrinin Nil'e karıştığı mahalle kadar itibar olunarak, mahall-i mezkûrun cenûbunda (Merve) hittası vesâir memâlik-i Sûdân bulunuyor (Sami, 1316: 4603).

³² قالموق

³³ خرخيز Name of a city in Khatay celebrated for its musks and silk-stuffs (Steingass, 2006: 453.)

³⁴ ياقوت

³⁵ هونا

³⁶ روسيه

³⁷ اسويجره

altında açıkta veyâhûd mağâralarda beytütüyyet (7) ederler. Fransız ve Nemçe³⁸ ve Avrupa ahâlîsinden milel-i sâ'irenin ezmine-i sâlifede müttesi' ve muntazam (8) hâneleri olmayıp saraylar ve kilise vesâ'ir 'imârât-ı 'azîme binâsını Rum ve Yunanlılardan ta'allüm (9) eylemişlerdir. Ebniyyede cesîm birçok mermer direkler isti'mâli fenn-i mi'mârînin kemâline delâlet edip (10) bu san'at Roma devletinin inkırâzını müte'âkib diğer bir takım sanâyi' ve ma'ârifle ber-â-ber Avrupa'da mensî ve (11) metrûk kalmış ise de el-yevm pek nefis ve a'lâları i'mâl olunur. Romalılar zamânında ekseriyâ (12) büyük konakların dehlîz ve ağaç dikili vasîf havlıları olup alt katta kubbeli cesîm bir dîvânhânesi (13) ve bunun etrâfında konak sâhibinin kırâ'at ve kitâbetine mahsûs halvethâne ve kütübhânesi ve emsâli (14) odalar olur idi ve diğer dâhilî havlısı dahi olarak kiler ve hamâm ve emsâli şeyler anda (15) olup mezkûr kubbeli dîvânhânenin verâsında bâğçe ve kölelere mahsûs koguşlar ve ahır bulunur idi. Bunlar (16) kayâsıra-i Rum eyyâmında agniyâ konaklarına mahsûs olup âhâd-ı nâsî hâneleri hâlâ mevcûd (6b) olan ba'zî âsârı delâletıyla ma'lûm olduğu vechile fevka'l-'âde küçük olduğundan seknesi (2) bu derece zîk mesâkinde nasıl ikâmet eylediklerine ta'accüb olunur. (RCH S.64)³⁹ (3) Memâlik-i hârede pek çok kesân hânelerinden ziyâde hâricde imrâr-ı vakt ederler. Ez-cümle (4) İtalya-yı cenûbîde erbâb-ı sanâyi'in ekserisi mahallelerde kapuları önünde icrâ-yı san'at (5) edip ancak yatmak üzere hânelerine girerler ve kezâlik İtalya dâhilinde vâki' Napoli'de⁴⁰ (6) fukarâ takımından bir çok kesânın mesken-i mahsûsları olmayıp müddet-i 'ömrlerinde serserî gezerler (7) ve geceleri sokaklarda râst geldikleri bir köşeye çekilip uyurlar ve İspanya'nın cânib-i (8) cenûbîsinde hânelerin büyük havlıları olup ahâlîsi ekseriyâ işbu havlılarda ağaç (9) altında otururlar ve Hindistan ve diğer ba'zî memâlik-i hârede dahi hâne havlılarında (10) ağaçlar yetiştirilip bunların serinliği içeri te'sîr eylemek üzere odaların kapı (11) ve pencerelerini havlı tarafına küşâd ederler ve Türk ve 'Arab ve 'Acem memleketlerinde hânelerin hârice (12) nâzır pek az pencereleri olur ve herkes kendi hânesi dâhilinde ikâmet edip (13) hâricinde birbirleriyle ictimâ' vü ihtilât etmediklerinden mahalleleri tenhâ ve zînet ü intizâmıdan (14) mu'arrâdır ve memâlik-i garbiyyede yağmurun kesreti cihetiyle hânelerin sakfı İstanbul'da olduğu gibi (15) iki tarafa mâ'il olarak binâ olup fakat memâlik-i şarkiyyede yağmurun o kadar vefreti olmadığından (16) hânelerin damları musattah ya'nî düz olarak inşâ olunur ve hâne sahipleri eyyâm-ı hârede (7b) husûsan ahşam üstleri üzerinde oturup ba'zî kere cibinlik gibi bir şey kurarak (2) geceleri dahi orada yatarlar ve işbu hâneler denize nâzır bulunduğu hâlde tam üzerinde (3) oturulup havanın tarâvet ü letâfetinden ve deryâ ve ufk-ı semânın nezâretinden tenezzüh olunur. (4) Çin ve Yaponya⁴¹ memleketlerinde hâneler gâyet ince ve nâzik olarak ekseriyâ ahşap ve bir kat (5) olmak üzere binâ olunur ve Çin'de bir hâne sâhibi hânesinin üst katını icâd (6) eylediği hâlde müste'cirin hâne sâhibine ziyâde kurbiyeti olacağı cihetle mugâyir-i mürüvvet (7) 'addolunur ve bundan başka Yaponya cezîresinde pek sık hareket-i 'arz vukû' bulunduğu (8) ebniyyeleri gâyet alçakdır ve Amerika'da vâki' Piru⁴² memleketinde dahi zelzelenin kesretinden (9) nâşî hâneler yalnız bir kattır ve Çin ve Yaponya memleketinde odalar yekdiğeri ittisâlinde (10) binâ olunmayıp beynlerinde bir mikdâr fâsıla biragılır ve odalarının zemînine nefis kâlîçeler (11) döşeyip duvarlarına nukûş u tesâvîr-i gûn-â-gûn ile münakkaş kâğıdlar yapıştırırlar ve türlü (12) türlü fağfûrî kâseler ve su tolu kaplar içinde altın renginde küçük sağ balıklar (13) ve râyiha-i tayyibeli çiçekler ve ekserisi oyuncak kabîlinden olmak üzere tuhaf ve zarîf şeyler (14) vaz'ıyla tezyîn edip ve kemâl-i nezâfet ü intizâmına ziyâde i'tinâ ederler ve agniyâ hânelerinin (15) etrâfi kerpiçten mebnî olup yanından mürûr edenler hânenin sakfından başka bir şey görmezler. (8b) ve işbu hânelerde muntazam bâğçeler olup

³⁸ Nemçe, Alman, Almanyalı, Avusturyalı; Almanya, Avusturya. (Sami, 2015: 921).

³⁹ Rûznâme'de başlık şu şekildedir: Milel-i muhtelifenin ittihâz eyledikleri mesâkine ve ona müte'allık 'âdâta dâ'ir bir iki def'adır yazılan bendin bakiyesidir.

⁴⁰ ناپولی

⁴¹ Metinde ياپونيا ve ياپونيا şekillerinde geçmektedir. Yaponya tercih edilmiştir.

⁴² پيرو (Pérou) Amerika-yı cenûbînin cihet-i garbiyyesinde bir büyük cumhuriyet olup, vüs'at-i arâzîce Amerika-yı cenûbî devletinin üçüncüsü ve mikdar-ı ahâlîce dördüncüsüdür (Sami, 1306: 1502)

mağara ve köprü taklidi ve bunlara mümâsil erbâb-ı (2) tabî'at 'inde nâ-makbûl bir takım tesâvîr bulunur ve bu makûle şeyler mukaddemleri Avrupa (3) bâğçelerinde dahi i' mâl olunur ise de el-yevm metrûk olarak⁴³ yerlerine başka gûnâ tezyînât (4) vaz' olunmuştur. (RCH S.66) (5) **'Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin me'kûlâta müte'allık 'âdâtı beyânındadır:** (6) Her bir tâ'ife destres olabildiği akvâtı tenâvül edip ba'zıları fakr ve ihtiyâc üzere ta'ayyüş ederek (7) hasîs ve mekrûh et'ime tenâvülünü i'tiyâd eylemişler ve ba'zıları nefslerinin ârzû ettiği şeyleri tedârûke (8) muktedir olarak et'ime-i nefîse ile tagaddî ederler. Amerika'da Orniyok⁴⁴ nehrinin menba'ı taraflarında göçebe (9) olan Otmak⁴⁵ nâm bir tâ'ife nehr-i mezkûrun feyzâmı esnâsında bir yiyecek bulamayıp mahall-i sâ'ireden (10) dahi celbini bilemediklerinden çamuru limon şeklinde yaparak ekl ederler ve işbu gıdânın sû-i te'sîrinden (11) nâşî vücûdları kemâl derece 'alîl ve nahîf olur ve Sudan'da⁴⁶ ba'zı cezâ'ir ahâlîsi dahi ol vechle (12) çamur ekline ziyâde râğbet edip fakat bunda bir lezzet olmadığından şu hâlin bir 'illet olması ihtimâlden (13) ba'îd değildir. Siber'in cihet-i şimâliyyesinde bulunan Samoyed ve Amerika-yı şimâlî ahâlîsinden Eskimo tâ'ifeleri (14) memleketlerinin kemâl-i bürûdetinden nâşî yunus balığı yağın su gibi içip telezzüz ederler ve milel-i mütevahhişeden (9b) pek çoğu çığ balık ve sayd ettikleri hayvânâtın bağırsaklarını ekl ederler ve Rusya memâlikinin (2) cihet-i şimâliyyesinde vâki' Kamçatka⁴⁷ iklimi ahâlîsi balığı bir mahalle koyup ta'affün ettikten sonra ekl ederler ve (3) Beriyyetü's-Şâm'da ba'zı 'Arabân yağmurun kesreti esnâsında yere düşüp helâk olan çekirgeleri toplayıp (4) güneşte kuruttuktan sonra sahk edip tabh ve ekl ederler. Hafî olmadıkları vechile cerâd ekli şerî'at-i (5) İslâmiyyede helâl olduğundan bunun cây-ı ta'accüb olmayacağı derkârdır ve akvâm-ı vahşiyeden pek (6) çoğu fare ve kedi ve köpek ve ayı ve yılan ve yarasa vesâ'ir bu makûle hayvânât-ı mekrûhiyeyi⁴⁸ (7) ekl ederler ve Tatar⁴⁹ cinsinden ma'dûd olan Kalmuk⁵⁰ tâ'ifesi dahi hayvânât-ı mezkûrenin (8) cümlesini tenâvül ederler ve kudemâ-yı Tatar olan Sayta⁵¹ ve milel-i mütekaddimededen Huna⁵² tâ'ifeleri ekl (9) edecekleri lühûmı eğerinin altına ya'ni eğer ile bârgîrin arkası arasına koyup bu vechle gûyâ (10) pişirdikten ekl ü tenâvül ederler ve bu 'âdetin hâlâ ba'zı akvâm-ı Tatariyye beyninde cârî olduğu (11) mervîdir ve ezmine-i kadîmede Ahtûfâce⁵³ isminde bir tâ'ife-i sagîre olup (Ta'ammemü bi'l-kadr) (12) ma'nâsını müfid olan işbu kelime-i Yunâniyye dahi nâtik olduğu vechle tâ'ife-i mezkûre dâ'imâ balıktan başka (13) bir şey ekl etmezler imiş ve Laponya ve Siber ve diğer ba'zı memâlik-i şimâliyye ahâlîsi senede bir kaç mâh (14) sırf balık ile tagaddî edip hattâ Norveç⁵⁴ ahâlîsi balığı kurudup etmek yerine ekl ederler. (15) Memâlik-i mezkûrede hubûbât gâyet nedret üzere olduğundan ahâlîsi ekseriyâ hubûbâtı ba'zı kuru (10b) nebâtât ile kaht esnâsında ağaç kabuğu ve yosunu ve emsâli şeylerle karıştırıp değirmende tahn (2) ederek bundan hâsıl olan kaba⁵⁵ dakîkden gâyet tatsız bir nev'i etmek yaparlar. İşbu etmegi (3) ekl edenler rîh ü kulunc gibi 'ilel ü eskâma mübtelâ olurlar fakat her ne ise def'-i gâ'ile-i cû'a (4) medâr olduğundan nâ-çâr tenâvül ederler ve ezmine-i mütekaddimedede⁵⁶ Afrika kıt'asının cihet-i şimâliyyesinde (5) Lotukaç⁵⁷ isminde bir kabîle olup ta'ayyüşleri 'unnâb⁵⁸ envâ'ından alıç ta'bir

⁴³ olarak : olarak RCH.

⁴⁴ اورنيوك

⁴⁵ اوتمق

⁴⁶ السودان

⁴⁷ كمچطقا Rusya'nın kuzeydoğu kısmında Kamçatka yarım adası bulunmaktadır.

⁴⁸ mekrûhiyeyi : mehrûhayı RCH.

⁴⁹ تاتار

⁵⁰ قالموق

⁵¹ صيطا

⁵² هونا

⁵³ اخطوفاجه

⁵⁴ لوروج : نوروج AÜ.

⁵⁵ Metinde قيا şeklinde.

⁵⁶ mütekaddimedede : kadîmede RCH.

⁵⁷ لوتوقاج

⁵⁸ Kabuğu koyu kahve rengine, zeytinde irice, taze ve kurutulmuş olan bir meyve BES. s.401.

olunan mîveye münhasır imiş arâzîsi (6) münbit ve mahsûldâr olan mahallün⁵⁹ emr-i ta'ayyüşde bu makûle vesâ'it-i hasîseye mürâca'at etmeyip akvât-ı (7) zarûriyyelerini sühûletle tedârük ederler ve bâ-husûs ticâret vâsıtasıyla memâlik-i sâ'ire mahsûlatı (8) celbine destres olan milletler mülâyim-i sıhhat et'ime ve eşribe-i lezîze tedârüküyle mazhar-ı kemâl-i refâh ve sa'âdet-i hâl (9) oldukları müstağnî-i iş'ârdır. Hind ve Çin ahâlîsi ve Asya kıt'asının cânib-i cenûbîsinde mütemekkin (10) milel ü akvâmın ekserîsi dâ'imâ pirinç ekline me'lûf olup oralarca bunun vücûdça menfa'ati müşâhede (11) olunur ve 'Acem ve Tataristan ve Tağistan ahâlîsinin ta'âmları hemân pirinç pilavına münhasır olup Türk ve 'Arab (12) milletleri dahi aralıkda bunu ekl ederler ve bâdiye-nişîn olan 'Arablar pirinçten küçük köfte dahi (13) yaparlar, el ile ta'âm tenâvüli muktezâ-yı fitrat-ı asliyye ise de çorba ve emsâli mâyi'âtdan olan et'ime ekinde (14) kaşık isti'mâlî bid'-i müstahseneden ma'düddur ve bundan bir iki yüz seneye gelinceye kadar Avrupalılar dahi (15) milel-i şarkıyye gibi el ile ta'âm yedikleri hâlde bir sofrada bulunan kesân yekdiğerinin 'adem-i nezâfetinden istikrâh eylememek (16) ve ba'zı 'ilel-i sâriyyeden emîn olmak üzere el değirilmeyerek herkes ayruca tabağından çatal ve bıçak ile ta'âm (17) eklini i'tiyâd ve milel-i sâ'ireden ba'zıları muhasenât-ı mezkûreye mebnî bu bâbda anlara taklîd etmişlerdir. 'Arab ve 'Acemler (18) sofrada sahandan eliyle et ve sâ'ire şey çıkararak pâreledikten sonra müsâfirin önüne korlar ve bunu ikrâm 'addederler. (RCH. S.67)⁶⁰ (11b) Mısır ve Amerika'nın sâ'ir ba'zı mahallerinde ahâlî mısır buğday ve hurma ile ta'ayyüş edip hurmadan şarap (2) dahi i'mâl ederler ve Amerika-yı cenûbîde ba'zı akvâm yalnız darı ve mısır buğdayı ekl ederler ve (3) bahr-i cenûbda vâki' ba'zı cezâyir ahâlîsi Hindistan ceviziyle tagaddî edip bunun derûnunda (4) bulunan südden et'ime ve eşribe tabh ederler ve Laponya memâlikinde inek ve geyik ve diğeri ba'zı hayvânâtın (5) südi döktürülüp vakt-i hâcette isti'mâl olunmak üzere hıfz ve iddihâr olunur ve Tatarlar (6) ekseriyâ ayran içerler ve Çerkesler bunun içinde et pişirip yerler. Süd elezz me'kûlât olup (7) 'umûm-ı tavârif-i 'âlem 'indinde makbûl olduğu hâlde bahr-i muhît-i şarkîde vâki' Câve⁶¹ cezîresi ahâlîsi (8) bundan istikrâh ederler. Medeniyyet ve bedeviyyet hâlinde bulunan milel ü akvâmın ekserîsi huzûzât-ı (9) nefis-i emmârelerine tâbi' olarak zevâl-i 'akl u edebi müstelzim ba'zı müskirât isti'mâl edip bu bâbda (10) ittihâz olunan 'âdât muhtelifdir. Siber'de kendir tohumundan bir nev' şarap istihrâc olunup Tatarlar (11) dahi az vakt zarfında südden i'mâl ederler ve Hindistan cevizi mebzûl olan mahallerde (12) bundan Tedi⁶² isminde bir nev'i keskin şarap istihrâc olunur ve Amerika'da vâki' Meksika ahâlîsi (13) Pelek⁶³ tesmiye olunur bir cins müskir isti'mâl edip buna kemâl derece inhimâklarından nâşi her vakt (14) Meksiko⁶⁴ şehrinde bir çok eşhâs serhoş olarak yerlerde düşerler ve mahsûs 'arabalarla (15) toplanıp mahallerine nakl olunur ve Amerika cezîrelerinde 'arak şeker kamışı şırasından taktîr (16) olunup Hırvatistan ve Macaristan taraflarında ziyâde mebzûl olan siyah erikten istihrâc kılınır (17) ve memâlik-i İslâmiyyede şerî'at-i mutahhara hamrı tahrîm edip sekr veren her türlü şey dahi bu sınıfa (18) dâhil olduğu hâlde ba'zı süfehâ afyon ve esrâr ve emsâli 'aklı izâle eder şeyler isti'mâl ederler. (12b) Hâlbuki bunlarda dahi hamrın sebab-i tahrîmi olan hâlet-i sekr mevcûd olduğundan tenâvüli (2) tıbkı hamr gibi kebâ'irden ma'dûd olacağı derkârdır. Avrupa'nın cânib-i cenûbîsinde (3) husûle gelen a'lâ üzümünden gâyet iyi şarâb i'mâl olunup çıkarılan mahallere nisbetle (4) şampanya ve bordo vesâ'ir isimlerle mevsûm olarak memâlik-i sâ'ireye dahi irsâl olunur ve (5) ezmine-i kadîmede Yunânîlerin dahi şarâb i'mâlinde mahâretleri olup bu dahi 'aşk ve şarâb (6) evsâfına dâ'ir şu'arâlarının âsârıyla istidlâl olunur ve hattâ İskender-i Rumînin fevka'l-gâye (7) 'iş u 'işretle me'lûf olduğu meşhûrdur ve Anadolu ve 'Acemistânda mine'l-kadîm nefis (8) üzüm husûle

⁵⁹ mahallün : memâlik RCH.

⁶⁰ Rûznâme'de başlık şu şekildedir: Milel-i muhtelifenin me'kûlâta ve meşrûbâta müte'allık 'âdâtına dâ'ir dünkü gün yazılan bendin mâ-ba'didir.

⁶¹ جاوه (Java) Bahr-i muhît-i Hindî'de vâki' (Sonde) cezâyirinin en büyüklerinden olup 5° 35' boylam ile 8° ile 48° arz-ı cenûbî ve 103° 40' ile 112° tûl-i şarkî aralarında mümted olur (Sami, 1306: 1763)

⁶² تدى

⁶³ پالك

⁶⁴ مكيسقو

geldiğinden oraların şarâbı gâyet makbûl olur ve Romalılar kemâl-i ikbâl ü (9) servetleri eyyâmında et'ime ve eşribelerinde ziyâde sefâhet edip tertîb eyledikleri (10) ziyâfetlerde ta'âm ve şarâbın envâ'ını cem' ederler idi, hattâ kayâsıradan birisi dâ'imâ (11) sofrasında tâvûs dili ve dişî canavar memesi başı ve Afrika sevâhilinde çıkar (12) gâyet nâdir ve makbûl bir cins balık ve sadepler içinde bulunan ba'zı deniz mahlûkât-ı garîbesi (13) ekl eder idi ve erbâb-ı servetden ba'zı süfehâ sofrâ başında 'ârız olan kemâl-i imtilâ vü (14) sermestîden nâşî kalkmağa⁶⁵ mecâlleri kalmayarak hemân oturdukları mahalde bir sûret-i mahsûsada (15) tanzîm olunmuş yataklara düşüp kalırlar idi ve sofralarını râyiha-i tayyibeli envâ'-ı şükûfe (16) vü ezhâr ile tezyîn ederler ve nüdemâ vü musâhiblerinin başlarına o misilli çiçeklerden taçlar giydirebilirler idi. (13b) ve Amerika'yı şimâlî ahâlî-i muvahhişesi 'arak veyâhûd emsâli müskirât içmek için 'akd-i (2) mecâlis-i 'işret ederler ve bunun bedeline sayd ettikleri hayvânât derileri vesâ'ir ağır (3) eşyâlarını verip alırlar işbu müskirâtı Avrupalılar ahâliyy-i mezkûreye bey' (4) ettiklerinden Avrupalıların bir mikdâr cerr-i menfa'at için hâl-i sâdegîde bulunan ahâlîye (5) ümmü'l-habâyis olan müskirât tedârük ve i'tâ eylemeleri mugâyir-i şîme-i insâniyyet ü medeniyyet (6) bulunduğundan şu ticâret-i habîseyi Avrupa hak-şinâsânı dahi takbîh ederek bununla (7) iştigâl edenleri hedef-i ta'n ve teşnîf ederler. (RCH. S.73) (8) Burûdetin sür'at-i hazma ziyâde medârı olduğundan bilâd-ı bâride ahâlîsi memâlik-i hâre sekenesinden (9) ziyâde ekl ve şürbe muhtâc olup meselâ 'Arab ve 'Acem ve Hind memâlikinde insân bir mikdâr pirinç ve hurma (10) ve sâde su ile iktifâ eylediği hâlde memâlik-i şimâliyyede kesret üzere lahm ekl ve meşrûbât-ı müskire isti'mâl (11) ederler. İngiltere'de gâyet yağlı et ekl olunur ve pek az pişirilip hâlâ kanı üzerinde (12) olduğu hâlde yedikleri (rûzbîf) en makbûl ta'âmıdır. Laponya ve Siber memâlikinde (13) burûdetin daha şiddetine mebnî ahâlîsinin gıdâsı hemân sayd ettikleri hayvânât lühûmuna munhasır olduktan (14) başka bunların yağın su gibi içerler. Fransa ahâlîsi İngilizler kadar lühûm ekl etmezler ve (15) ta'âm pişirmede ziyâde tefennün eyledikleri cihetle Fransız et'imesi Avrupanın sâ'ir taraflarında (14b) ziyâde makbûl olup Fransız aşçıları kullanılır ve Fransa'da terkîb ve ihtirâ' olunan (2) ta'âmın Fransızca isimleri ibkâ olunur. Avrupa'da san'at-ı tıbâhat fûnûn-ı edebiyeden (3) ma'dûd olup bunun ta'allüm ve tahsîli için büyük ta'lîm-hâneler vardır. Fenn-i tıbâhat üstâdları (4) beyninde şu'arâ dahi olup ekseriyâ et'imeye müte'allık eş'âr nazm ederler ve her sene aşçılık (5) fennine mahsûs sâlnâme ile pek çok kitâblar te'lîf ve tab' olunur. Ber-minvâl-i muharrir Fransız fenn-i (6) tabâhatde milel-i sâ'ireye tefevvuk ve et'ime-i muhtelif tertîb ve îcâdında tefahhur edip ez-cümle üç yüz (7) türlü yumurta pişirirler ve Fransızların aşçı dükkânları pek meşhûr olup bunlarda istenilen (8) her türlü et'ime ve eşribe bulunur ve ahâlîden pek çoğu hânelerinde ta'âm pişirmeyerek gidip (9) mezkûr dükkânlarda karınlarını toyururlar. Fransızların ol vechle fenn-i tıbâhatte mahâretleri Avrupa'da (10) müselleme ise de ba'zı kuş ve balıkların baş ve pençe ve kanatlarını koparmayarak ve bâ-husûs karınlarını (11) temizlemeyerek pişirdiklerinden ve tavşan ve karaca ve emsâli avları tâze olarak pişirmeyip (12) beş on gün veyâ daha ziyâde ayağından asarak kurutulduktan sonra ekl ettiklerinden Avrupa'nın (13) ekser ta'âmı memâlik-i şarkıyye ahâlîsi mizâcına tevâfuk edemez. (14) Çin, arâzîsine nisbetle memâlik-i sâ'irenin cümlesinden ziyâde meskûn olup ahâlîsi akvât-ı zarûriyye (15) tedârükünde dûçâr-ı zahmet ü külfet olduklarından ahâlî-i mezkûre ellerine geçen tuyûr ve hayvânâtın kâffesini (15b) ekl ederler ve çarşılarda kedi ve fare ve kartal ve karga ve emsâli kuşlar ve hayvânlar (2) kafeslere vaz' ile fûrûht olunur ve Çin'de en makbûl ta'âm bir nev'i kırlangıç kuşu yuvası (3) olup agniyâ gürûhu bunu ağır bahâyâ iştirâ ve ekl ederler. (4) Memâlik-i şimâliyyeye mahsûs bir nev' ayı eti Avrupa'da ekl olup bunun budü pek pahalı (5) satılır ve kurbağa ve kaplumbağayı dahi Avrupalılar ekl edip hele deniz kaplumbağası çorbası (6) büyük ziyâfetlerde isti'mâl olunur ve et'ime-i nefîseden ma'dûddur. Memâlik-i Sudan'da (7) Nubar⁶⁶ ve diğere ba'zı mahaller ahâlîsi koyun ve keçi etini ve bağırsaklarını çiğ olarak pâreleyip (8) üzerine hayvânın ödünü dökdükten sonra ekl ederler. Hindistan'da âteş-perest olan (9) Hind ve tâ'ifesi 'indinde 'umûmen lühûm ekli harâm olup yalnız

⁶⁵ kalkmağa : kalkmaya RCH.

⁶⁶ نوبار

hubûbât ve nebâtât ile ta'ayyüş (10) ederler. (11) Çin ve Hind-i Çinî ve Hindistan ve Afganistan ve İran ve Tataristan ve Rusya ve İngiltere ve Almanya (12) memâlik ahâlîsi ya'nî sükkân-ı 'arzın hemân üç rub'ı kadarı çay isti'mâlîni i'tiyâd etmişlerdir (13) ve çay yalnız Çin ve havâlisinde husûle gelip şimdiye kadar mahall-i sâ'irede zirâ'ati mümkün olmadıgından (14) bu kadar memâlikde sarf u istihlâk olunan çayın kâffesi Çin'den celb olunur. Avrupa memâlikinin (15) kâffesinde ve memâlik-i Mahrûsa-i Şâhâne'de ve Asya ve Afrika kıt'alarının dahi ba'zı mahallerinde (16) kahve isti'mâl olup memâlik-i şarkıyyede hazm-ı ta'âm veyâhûd bir müsâfire ikrâm için küçük fincanlarla (16b) içilir ise de Avrupa'da ekseriyâ ta'âm makâmında isti'mâl olunarak fakîr ve ganî 'umûm ahâlî (2) 'ale's-sabâh kâselerle sütlü kahve içerler. (RCH. S.83) (3) 'Âlemde bulunan milel-i muhtelifenin elbise ve tezyînâtına müte'allık usûl ve 'âdetlerine dâ'irdir.) (4) Hafî olmadıgı vechile milel-i vahşiyeye hayvân gibi ta'ayyüş eylediklerinden ancak soğuktan tehaffuz için ba'zı şeyler giyinip (5) veyâhûd sarınp setr-i 'avrete i'tinâ etmezler ve Sudan'da ve Amerika'da ve bahr-i cenûb cezâyirinde (6) pek çok akvâm-ı vahşiyeye dâ'imâ çıplak gezip yalnız bellerine bir parça bez veyâhûd deri (7) saçak bağlarlar ve ezmine-i kadîmede Avrupa ahâlîsi bedevîler gibi telebbüs edip bâ-husûs (8) eyyâm-ı hârede ekser vücûdları çıplak gezerlerdi. Hattâ bundan bin iki yüz sene mukaddem Romalılar (9) Fransa ve İngiltere ve Almanya memâlikini zabt u istilâ eylediklerinde memâlik-i mezkûre ahâlîsinin ekserisini (10) o hâlde bulmuşlardır ve İngiltere'de vâki' İskoçya ahâlîsi olan yiğit tâ'ifesi vücûdlarına (11) türlü türlü nakşlarla tezyîn edip işbu 'âdetü'l-yevm dahi ba'zı akvâm-ı mütevahhişe 'indinde cârîdir (12) ve Amerika kıt'a-i şimâliyesinde vâki' ahâlî-i vahşiyenin erkekleri yüzlerini siyâh ve kırmızı ile (13) boyarlar ve Afrika-yı cenûbîde vâki' Kefriyye⁶⁷ ahâlîsi ser-â-pâ vücûdlarını iç yağı ve bir nev' (14) kırmızı toprak ile tedhîn ederler ve Amerika-yı cenûbî memâlikinden Kolonbiya⁶⁸ ve diğerk ba'zı mahaller ahâlîsi (17b) hınnâya müşâbih ba'zı nebâtât ile vücûdlarına nakşlar yapıp ancak fukarâ takımı şu tezyînâttan (2) hâlî bulunur ve memâlik-i mezkûre ahâlîsi kendi hem-cinslerinden hânelerine gelen müsâfire ikrâm eylemek (3) istedikleri hâlde kadınlar gelen müsâfirlerin üstündeki boyayı yıkadıktan sonra başka türlü (4) boyamak levâzım-ı mihmânnevâzîden ma'dûddur ve cezâyir-i bahr-i muhît ahâlîsinin ekserisi çırpıplak (5) gezerler ve Hindistan'da havanın harâreti nedeniyle erkekler yalnız bir parça ince beze sarınırlar, (6) fakat karılar ekseriyâ bundan ziyâdesini telebbüs edip hattâ agniyâ kadınlarının zî-kıymet elbise ve takımları (7) bulunur ise de fukarâ karıları erkekler gibi pek az elbise ile iktifâ ederler ve Siber'in cânib-i cenûbîsinde (8) burûdetin şiddeti münâsebetiyle ba'zı hayvânât derisinden elbise i'mâl ve telebbüs ederler ve kezâlik Amerika-yı (9) şimâlîde vâki' Eskimo ve Gronland⁶⁹ ahâlîsi deniz sığırı ve Samoyed ahâlîsi ayı ve Avrupa'da (10) kâ'in Laponyalılar dahi geyik derisinden libâs ittihaz ederler ve bahr-i müncemid-i şimâlîde vâki' Lahot⁷⁰ (11) cezîreleri sekenesinin ma'îşeti balığa münhasır olup elbiselerini dahi köpek balığı derisinden i'mâl ettikleri (12) misilli sandallarını dahi mezbûr balık derisiyle kaplarlar ve sâlifü'z-zikr Kefriyye⁷¹ ahâlî-i vahşiyesi (13) yaban öküzü derisinden libâs i'mâl edip zînet olmak üzere kuyruklarını üzerinde bıragurlar ve (14) zürâfa ve fil ve gergerdân derisinden dahi ayakkabıları yaparlar. Bâdiye-nişîn olan 'Arab ve Magribî (15) tâ'ifeleri gâyet hafîf ve muhtasar şeyler telebbüs edip fakat bunlardan ehl-i hazar olanlar elbise-i nefîse ve (16) tecemmülât-ı semîne isti'mâl ederler. İnsân bi't-tabî' zîb ü zînete mâ'il olup hattâ hayvân gibi çıplak gezenleri (17) 'indinde dahi âsâr-ı tezeyyün-nümâyân olduğundan cezâyir-i bahr-i muhît-i ekber ahâlîsi başlarını kuş tüyleriyle tezyîn (18b) edip kulaklarına ve boyunlarına boncuk ve sadef veyâhûd ma'âdinden halkalar takarlar ve kulak ve (2) tudak ve burunlarını delip hurma yaprağı ve

⁶⁷ كفريه

⁶⁸ قلوبنيا

⁶⁹ غرونلاد: غرونلاند AE. (Groen-land, Grönland) Amerika'nın müntehâ-yı şimâl-i şarkisinde vâki' bir yerdir, ki esâsî kutb-ı şimâlî buzları altında mestûr olduğu hâlde, Amerika ile Avrupa arasında büyük bir şibh-i cezîre sûretinde cenûba doğru mümted olur (Sami, 1314: 3271)

⁷⁰ لاهوت

⁷¹ كفريه

yabanî kaz tüyü veyâhûd mutlakâ ağaçtan ve ma'âdinden (3) halkalar ta'lik ederler ve hattâ ba'zıları alt tudaklarına ağır bir halka takarak aşağıya (4) sarkıdılar ve Breziliya'da Busbakodos⁷² ahâlîsi tudaklarına bir kalın ağaç parçası (5) idhâl ve yine memleket-i mezkûrede vâki' Kayacos⁷³ ahâlîsi tudaklarına bir nev'i sakız parçaları (6) ta'lik ederler ve bahâyim-misâl olan akvâm-ı mütevahhişeden ba'zıları kulaklarını çekerek omuzlarına (7) rabt edip bunu tezyînâttan bir şey 'add ederler ve Amerika'da ba'zı tavâyif bıçak ile (8) kulaklarını delip deliğine sarı telden örülmüş bir halka vaz' ederler ve Sudan'da Mozambik⁷⁴ (9) ahâlîsi zînet için dişlerini törpü ile bilerler ve karıları memelerini mümkün mertebe aşağı (10) sarkıtıp bunu levâzım-ı hüsn ü cemâlden 'addederler ve Sendviş⁷⁵ cezâresi ahâlîsinden (11) ba'zıları çocuklarının gözleri tışarı togru çıkmak için nâsiyelerini küçüklükden yasladılar, (12) bu hâlde insân gâyet çirkin görüneceği derkâr ise de anlar 'inde makbûl 'add olunur. (RCH S.98)⁷⁶ Ba'zı memâlik ahâlîsi vücûtlarına elbise ve mevâdd-ı sâ'ire-i hâriciyye ile zînet vermek istemeyip döğün ta'bîr olunan ma'î nukûş ile tezyîn ederler. Hafî olmadığı vecihle işbu döğün iğne ile beden delinip kan çıkmaya başladıkda üzerine bir mikdâr çivît eklemesiyle hâsıl olan nakşdan 'ibârettir. Bu sûretle vücûd-ı insânîde yapılan eşkâl bir vechle mahv u zâ'il olmayıp ilâ-âhiri'l-'ömr hâli üzere kalır. Döğün şerî'at-i İslâmiyede memnû' ve fâ'il ü mef'ûlü mel'ûn olduğu hâlde ilâ-yevminâ hâzâ ba'zı 'Arabân tâ'ifesi bunu isti'mâl ederler ve kaniyla yeniçeriler mensûb oldukları orta nişânlarını bu sûretle kollarına nakş ettirilip bunu lâzime-i mâhiyet 'addederler idi. Bahr-i cenûb-ı cezâ'irinde ve bâ-husûs Nevkâhîdî⁷⁷ cezâresinde ekser ahâlî ser-tâbe-kadem vücûtlarını bu makûle nukûş ile tezyîn ederler. Fakat bu bir 'amel-i kesîr olup haylî tekellûfât u mesârife mütevakkîf bulunduğundan herkes bunu yapamayıp ancak ashâb-ı gınâ vü servetden olanlar buna muktedir olur ve hattâ cezâre-i mezkûre kraliçesinin elleri hîç levn-i aslîsi görünmeyecek sûretde ol vechle menkûş olup i'mâlinde fevka'l-gâye ibrâz-ı san'at u mahâret kılınmış olmağa müşârün ileyhânın elleri oralarca müşârün bi'l-benândır. Bunun i'mâlinde bi't-tabî' pek çok zahmet çekilir ise de 'indlerinde muhassenâtdan ma'dûd olduğu cihetle ba'zı milel-i vahşiyye âlâm u evcâ'ına tahammül ederler. Tavâ'if-i muhtelif-i nev'-i benî Âdem derece-i temeddünlerine nisbetle elbise giyip meselâ göçeber olan Kalmuk tâ'ifesi yünden veyâhûd dibâgat olunmuş cülûdlardan libâs ve başlarına kalpak ve ayaklarına çizme giyerler ve Moğol neslinde Yakut tesmiye olunan tâ'ife dahi mücerred sincap ve semmûr gibi sayd ettikleri hayvân derilerinden elbise i'mâl ederler ve Tataristan ve İran ve Çin ve Yaponya ahâlîsi gâyet geniş elbise giyip bunun vücûdta râhat ise de yol yürümeye ve sür'atle hareket etmeğe mâni' olmak mahzûru vardır ve Çinliler pamuk ve ipekten şalvar ve entari giyerler ve Çinlilerin elbiseleri gâyet ince olup birbiri üzerine yirmi parça elbise giyilse mümkün olur ve bu dahi 'alâmet-i servet 'add olunur ve orada bir nev' şeffâf ipek olup bir taraftan bakıldığı hâlde 'âdetâ cam gibi öte tarafı görünür ve bahr-i cenûb cezâ'irinde bulunanlar kadınlar şeker kamışından masnû' şalvarlar ve orman fareleri derisinden elbise giyerler. Ekser tavâ'if-i 'âlem saçlarını bir gûne tanzîm ü tezyîn etmekle me'lûf olup ba'zı akvâm-ı vahşiyye başlarına kuş tüyü ve boncuk ve çiçek ve emsâli şeyler takınırlar ve Amerika-yı şimâlî kabâ'il-i muvahhişesinden ba'zılarının nisâsı saçlarına rengâreng kuş tüyleriyle müzeyyen ma'den bilezikler ta'lik edip erkekleri saçlarını yolarak ortasında bıraktıkları perçemlerine o makûle bilezikler takarlar ve ba'zı erkekleri dahi başlarını kara kuş tüyü ile tezyîn eylemek mu'tâdları olduğundan mezkûr kuş tüyü oraca pek makbûl ve nâdir olup

⁷² بوسيقودوس

⁷³ قياجوس

⁷⁴ موزامبيق (Mozambique) Afrika-yı cenûbînin sâhil-i şarkisinde 15° 3' 24'' arz-ı cenûbî ile 38° 28' 12'' tûl-i şarkîde bir küçük adanın üzerinde müesses ânîfû'l-beyân memleketin merkezi bir kasaba ve iskele olup 8000 ahâlîsi, sağlam limanı, güzel manzarası, istihkâmânî, büyük ebniyye-i mîriyyesi, işlek ticâreti, Pazar ve çarşısı ve iç taraflara âmedşüd eder kervanları vardır (Samî, 1316: 4470).

⁷⁵ سنديش Muhtemelen Sandwich adaları ifade edilmektedir.

⁷⁶ Bu kısım, Ali Emiri Millet Kütüphanesindeki *Âdât-ı Ümem* yazmasında bulunmamaktadır. Bu eserin devamı olması sebebiyle çalışmaya dâhil edilmiştir. Başlık şu şekildedir: 'Âlemde bulunan milel-i muhtelifenin elbise ve tezyînâta mütte'allık 'âdetlerine dâ'ir mukaddemce yazılan bendlerin mâ-ba'didir.

⁷⁷ نوقاهيدى

ekseriyâ bir dânesi bir at veyâhûd kısrak ile mübâdele olunur ve bunu herkes isti' mâl edemeyip düşmanla harb etmiş olan adamlar bununla beyne'l-akrân temeyyüz ederler ve insân kaç⁷⁸ muhârebede bulunur ise o kadar tûy takınmaga salâhiyeti olup cem'iyet ve ziyâfetlerinde başlarına vaz' ederler ve Hırvatistan'da kadınlar saçlarını iki bölük olarak örüp uçlarına ma'âdin vesâ'ireden ve zengin olanlar altın ve gümüş ve sadefden ba'zı şeyler ta'lik ederler ve Rusya memâlikinden Ostoniya'da⁷⁹ kettândan masnû' bir nev' mendil kocaya varmış kadınlara mahsûs olup kızlar tezevvüc etmedikçe veyâhûd mütezevvic hükmünde bulunmadıkça bunu isti' mâl edemezler ve kızlar kocaya varacakları vakit ba'zı merâsim-i mahsûsa icrâsıyla mezkûr mendil başlarına sarılır ve bir kız kocaya varmaksızın hetk-i perde-i nâmûsunu mûcib bir hareket irtikâb eyler ise ol hâlde dahi zikr olunan mendil bağlamağa mecbûr olduğundan bu sûrette akârib ve ehibbâsından bir takım kadınları yanına cem' olup bu esnâda kendisi her ne kadar ağlayıp sızlayarak sûret-i imtinâ' gösterir ise de iltifât olunmayıp 'âdetâ gelen olur gibi ba'zı merâsimin icrâsından sonra sûret-i taltîf ü ikrâmda h'âh u nâ-h'âh mezkûr mendili başına bağlarlar ve artık bundan sonra zümre-i ebkârdan çıkarak seyyibe sırasına girer. İşbu taltîf hakîkatde o makûle irtikâb-ı hatâ eden bî-çâre kadınların fezâhat ü rüsvâliklerini mûcib olmak üzere tekdîr ve mücâzât kabîlinden bir şey olduğundan bundan elli sene mukaddem Rusya devleti şu 'âdet-i reddiyenin ilgâsını murâd eyledikde ahâlî-i kara bi'l-ittifâk bu bâbda izhâr-ı muhâlefet etmelerine mebnî ibkâsına müsâ'ade gösterilmiştir. Fransa ile İspanya memâliki beyninde hadd-i fâsıl olan Pireni taşlarında mütemekkin Morlak⁸⁰ tâ'ifesi nisâsı sâlifü'z-zikr Ostoniyalılar 'âdetinin 'aksi olarak 'alâmet-i bekâret olmak üzere başlarına kırmızı fes giyiniş kocaya vardıklarında çıkarırlar ve zinâdan çocuk toğurdukları hâlde dahi işbu 'alâmeti terke mecbûr olurlar.

1.2.5. *Âdât-ı Ümem* Diliçi Çeviri

Meskenlerin çeşitleri ve bununla ilgili âdetlerin bildirilmesi hakkındadır.

(RCH. S.60) (1b) Geçmiş zamanlarda Afrika kıtasında zenci kavimlerden bazıları mağaralarda ev edindikleri gibi bugün de (2) Mısır'da Kavas adlı yerde bazı Arap kabileleri, eski Mısır benzeri olmak üzere mumya tabir olunur (3) özenle hazırlanmış cenazelerin gömüldüğü toprak altlarında oturup adı geçen cenazeler kendilerine akrabalık bağı (4) olmak iddiasında bulunur. Bu tarz eski eserlere istekli Avrupalıların seyahat yoluyla oraya (2b) vardıklarında onlara satarlar. Siber'in kuzey tarafında ve Rusya'nın kuzey yönünde (2) bulunan Laponie halkı da genellikle benzer bir şekilde yer altında otururlar ve yine o yerde (3) bulunan Samoyed memleketi halkı senede yedi ay bütün hayvanlarıyla beraber yer altında hayvan (4) ini gibi kazıp ağzını sağlam bir şekilde kapattıkları deliklerde otururlar ve bu süre boyunca (5) güneşin ışığından belirti görmeyip fakat bazı kere deniz sığırı yağıyla kandil yakarlar (6) ve işte bu yedi ayda üzerlerini kar örttüğünden bir bakıma dışarı çıkmak mümkün olmayıp (7) karlar eridikten sonra deliklerinden dışarı çıkarak bazıları avlanmak amacıyla etrafında (8) dolaşıp ve bir takımı da kış mevsimi gelinceye kadar çalıdan yaptıkları kulübelerde (9) dinlenip otururlar ve Amerika kıtasının kuzey yönünde bulunan bazı yerlerin bulunması amacıyla (10) önceden o tarafa gönderilmiş olan İngiliz gemileri Bering Boğazı yakınında bulunan Eskimo adlı (11) yerin halkına özgü keşfettikleri meskenler hepsinden çok garip olup şöyle ki anılan halkın (12) evleri kardan yapılmış küçük hücrelerden oluşup bunların içerisine ancak (13) insan karnı üzerine sürünerek girebilir, bir küçük dehlizden içeri girer ve işte bu (14) evler arı kovanına benzer olarak üç küçük odadan oluşmaktadır ve bunların her birinde (15) bir aile kış mevsiminde hapisteymiş gibi oturarak yazın avladıkları bazı hayvanların yağından yaktıkları (16) kandilden başka ateş ve ışıkları olmayıp genellikle karanlıkta otururlar ve dünyanın pek çok (3b) yerlerinde halk dağ eteklerini delerek içlerinde oturdukları gibi yumuşak kayalar (2) bulunan yerlerde özellikle vahşi halleri olan halk şehirlilerin yaptıkları gibi o çeşit (3)

⁷⁸ Metinde "her kaç" şeklinde yazılmıştır.

⁷⁹ اوسطونيا Ostoniya şeklinde yazılsa da muhtemelen Estonya kast edilmektedir.

⁸⁰ مورلاق

taşı keserek evler yapmayı belki onu delip içinde otururlar ve şimdiye kadar bulunan (4) milletler ve farklı kavimler arasında Hint Okyanusunda yer alan Avustralya adası halkından (5) başka konut kabul etmeyen insanoğlu görülmemiştir. Anılan halk insanın aslı yaratılışı üzerine (6) hayvan gibi gündüzleri su ve açlık sıkıntılarının giderilmesi için av ve avlama amacıyla istedikleri yerde (7) gezip bazı başıboş gezginler gibi (Dervîş her kucâ ki şeb âmed serây-ı üst) anlamı (8) üzere her nerede akşam olursa hemen orasını konut kabul ederek deniz kenarında (9) ot üstünde veya orman ağaçlarının üzerinde gecelerler. (10) Amerika'da Orénoque nehri boğazında bulunan ada halkından bazı vahşi kavimler kuş yuvaları (11) gibi büyük ağaçlar üzerinde konut yaparlar. Memleketlerini genellikle su basıp hasara (12) uğradıkları için şu zor işi seçmeye mecbur olmuşlardır ve Çin ve Hind-i Çinî ve o bölgede (13) bulunan diğer bazı memleket halkından pek çok kimse gemide doğup büyürler ve hayatları süresini (14) denizde geçirip başka konut bilmezler ve Hind-i Çinî halkının kayıkları buralarda bilindiği (15) gibi ağaçtan yapılmış olmayıp yarılmış kamış parçalarını sepet gibi birbirine bağlamakla (16) üzerini ziftleyerek yaparlar ve tahta ile üstünü örterek sahibi ailesiyle sürekli (17) bunun içinde oturur. **(4b)** Sıcak ülkelerin halkının elbise ve yiyecekler bakımından ihtiyaçları soğuk beldeler halkına (2) kıyasla kolay olduğu gibi konutlar da gerekli şeylerden olmayıp tek oturma yerleri (3) başkalarının bakışlarından koruma altına alınmış ve mal ve eşyaları hırsız veya zararlı hayvanlar saldırısından güvende (4) olmak üzere onlardan biri olarak Sudan beldelerinden Nubie ve diğer yerler halkı evleri duvarlarını en yüksek (5) bir adam boyu yüksekliğinde yaparlar ve bazı Arap toplulukları son derece kısa konutlar ile (6) yetinip bu çeşit evlerini bir günlük süre içinde yapıp tamamlarlar ve Tatar Kalmuk (7) denilen bir topluluk hayvanları tüyünden ürettikleri keçe çadırlarda otururlar (8) ve gerek bunlar ve gerek Araplar ve Harhîz ve Yakut toplulukları gibi ve Asya ve Afrika kıtalarında (9) çölde oturan birçok kavim bir yerde yerleşmeyip sürekli hayvanlarıyla beraber hava ve otlığı (10) uygun olan yerlere göçerler. Bu tür göçebe olan topluluklar, şehirliler kadar sanatlar ve bilgilerde (11) beceri kazanamayıp bazı elbise ve gerekli aletlerden başka mallar ve eşyaya sahip değillerdir. (12) Eski zamanlarda Avrupa'nın kuzey yönünde bulunan Huna topluluğu ara vermeksizin yükler (13) ve ağırlıklarıyla arabalara binerek gezip dolaştıkları anlatılmıştır ve Rusya memleketlerinde çoğu (14) kara halkı bizim Rumeli tarafında da olduğu gibi evlerini çitten yapıp (15) üzerine çamur veya hayvan tezeği sıvarlar ve bunun yapımında kolaylık olduğu gibi içi (16) de sıcak olduğundan adı geçen topluluk çoğunlukla buna heves ederler ve İsviçre'de kara topluluğu **(5b)** evlerini çam ağacından gayet sağlam ve düzenli şekilde yapıp köşkler ve şehnişinler⁸¹ (2) ile Rusya kara halkıyla kıyaslanamayacak yönüyle içini ve dışını süslerler ve bizim (3) bu taraflarda bulunan Romanlar kısmından olmak üzere Avusturya memleketlerinde bir topluluk olup çölde oturan (4) Araplar gibi bir yerde yurt edinmeyip sürekli ormanlık ve yerleşiklerin olmadığı yerlerde (5) gezip dolaşırlar ve doğal olarak çiftçilik ve ekinciliğe de yönelmeyip sürekli fakirlik ve perişanlık fazlalığıyla (6) vakitlerini geçirip ve çoğunlukla ağaç altında açıkta ya da mağaralarda gecelerler. (7) Fransız ve Almanya ve Avrupa halkından diğer milletlerin eski zamanlarda geniş ve düzenli (8) evleri olmayıp saraylar ve kilise ve diğer büyük evler yapmayı Rum ve Yunanlılardan öğrenmişlerdir. (9) Binalarda kocaman birçok mermer direkler kullanılması mimarlık biliminin olgunluğunu gösterip (10) bu sanat Roma devletinin bitişinin ardından diğer bir takım sanatlar ve bilgilerle beraber Avrupa'da unutulmuş ve (11) terkedilmiş ise de bugün pek nefis ve daha iyileri yapılır. Romalılar zamanında çoğunlukla (12) büyük konakların dehliz ve ağaç dikili geniş avluları olup alt katta kubbeli büyük bir salonu (13) ve bunun etrafında konak sahibinin okuma ve yazmasına ayrılmış tek başına kalıp dinlenebileceği yer ve kütüphanesi ve benzeri (14) odalar olurdu ve diğer iç avlusu da olarak kiler ve hamam ve benzeri şeyler onda (15) olup anlatılan kubbeli salonun arkasında bahçe ve kölelere ayrılmış koğuşlar ve ahır bulunurdu. Bunlar (16) Rum imparatorları zamanında zenginlerin konaklarına özgü olup sıradan kimselerin evleri hâlâ mevcut **(6b)** olan bazı izleri kılavuzluğunda bilindiği yönüyle son derece küçük olduğundan oturanları (2)

⁸¹ (evlerde) sokağa bakan çıkma, seyir köşkü (Tulum, 2013: 351).

bu derece dar konutlarda nasıl oturduklarına şaşılır. (RCH S.64) (3) Sıcak memleketlerde pek çok kimse evlerinden daha çok dışarıda vakit geçirirler. O cümleden olarak (4) İtalya'nın güneyinde sanat erbabının çoğunluğu mahallelerde kapıları önünde sanatlarını yerine (5) getirip ancak yatmak üzere evlerine girerler ve yine o şekilde İtalya içlerinde bulunan Napoli'de (6) fakirler takımından birçok kimsenin kendi evleri olmayıp yaşamları boyunca başıboş gezerler (7) ve geceleri sokaklarda rastladıkları bir köşeye çekilip uyurlar ve İspanya'nın güney (8) yönünde evlerin büyük avluları olup halkı çoğunlukla işte bu avlularda ağaç (9) altında otururlar ve Hindistan ve diğer bazı sıcak memleketlerde de ev avlularında (10) ağaçlar yetiştirilip bunların serinliği içeri etkilemek üzere odaların kapı (11) ve pencerelerini avlu tarafına açarlar ve Türk ve Arap ve Acem memleketlerinde evlerin dışarıya (12) bakan pek az pencereleri olur ve herkes kendi evi içerisinde oturup (13) dışında birbirleriyle toplanıp görüşmediklerinden mahalleleri ıssız ve süs ve düzenlilikten (14) yoksundur ve batı ülkelerinde yağmurun fazlalığı bakımından evlerin tavanı İstanbul'da olduğu gibi (15) iki tarafa doğru eğilmiş olarak yapılıp fakat doğu memleketlerinde yağmurun o kadar bolluğu olmadığından (16) evlerin çatıları yassı yani düz olarak yapılır ve ev sahipleri sıcak günlerde (7b) özellikle akşam üstleri üzerinde oturup bazı kere cibinlik gibi bir şey kurarak (2) geceleri de orada yatarlar ve işte bu evler denize doğru baktığı hâlde çatı üzerinde (3) oturulup havanın tazelik ve güzelliğinden ve deniz ve gökyüzü ufkunun seyrinden ferahlarlar. (4) Çin ve Yaponya memleketlerinde evler gayet ince ve hassas olarak çoğunlukla ahşap ve bir kat (5) olmak üzere yapılır ve Çin'de bir ev sahibi evinin üst katını yeniden yaptığı (6) durumda kiracının ev sahibine çok fazla yakınlığı olacağı yönüyle insanlığa aykırı (7) gibi sayılır ve bundan başka Yaponya adasında pek sık deprem olduğundan (8) binaları gayet alçaktır ve Amerika'da bulunan Peru memleketinde de depremin çokluğundan (9) dolayı evler sadece bir kattır ve Çin ve Yaponya memleketlerinde odalar birbiri bitişğinde (10) yapılmayıp aralarında bir miktar boşluk bırakılır ve odalarının zeminine nefis küçük halılar (11) döşeyip duvarlarına renk renk resimler ve nakışlar ile işlemeli kağıtlar yapıştırırlar ve (12) türlü türlü Çin işi kâseler ve su dolu kaplar içinde altın renginde küçük canlı balıklar (13) ve güzel kokulu çiçekler ve çoğunluğu oyunağa benzer olmak üzere şaşırtıcı ve şık şeyler (14) konulmasıyla donatıp ve düzen ve temizliğin tam olmasına çok özen gösterirler ve zenginlerin evlerinin (15) çevresi kerpiçten yapılıp yanından geçenler evin çatısından başka bir şey görmezler. (8b) ve işte bu evlerde düzenli bahçeler olup mağara ve köprü benzeri ve bunları andıran iyi huylu (2) kimseler yanında beğenilmeyen birtakım resimler bulunur ve bu çeşit şeyler önceleri Avrupa (3) bahçelerinde de üretilir ise de bugün terk edilerek yerlerine başka türden süsler konulmuştur. (RCH S.66) (5) **Dünyada bulunan farklı millet ve kavimlerin yemeklere dair âdetleri hakkındadır.** (6) Her bir topluluk elde edebildikleri yiyecekleri yiyerek bazıları fakirlik ve ihtiyaç üzere yaşayarak (7) bayağı ve yenilmesi iyi görülmeyen yiyecekleri yemeyi alışkanlık hâline getirmişler ve bazıları canlarının istediği şeyleri elde etmeye (8) güçleri yeterek lezzetli yemekler ile beslenirler. Amerika'da Orénoque nehrinin kaynağı taraflarında göçebe (9) olan Otmak adlı bir topluluk anılan nehrin taşması sırasında bir yiyecek bulamayıp diğer yerlerden (10) de getirmeyi bilemediklerinden çamuru limon şeklinde yaparak yerler ve işte bu gıdanın kötü etkisinden (11) dolayı vücutları son derece hasta ve zayıf olur ve Sudan'da bazı ada halkı da o yönüyle (12) çamur yemeğe çok rağbet edip fakat bunda bir lezzet olmadığından şu durumun bir hastalık olması ihtimalden (13) uzak değildir. Siber'in kuzey tarafında bulunan Samoyed ve kuzey Amerika halkından Eskimo toplulukları (14) memleketlerinin son derece soğukluğundan dolayı yunus balığı yağını su gibi içip tat alırlar ve vahşi milletlerden (9b) pek çoğu çığ balık ve avladıkları hayvanların bağırsaklarını yerler ve Rusya memleketlerinin (2) kuzey tarafında bulunan Kamçatka ülkesi halkı balığı bir yere koyup kötü kokuktan sonra yerler ve (3) Şam çölünde bazı Araplar yağmurun fazlalığı esnasında yere düşüp ölen çekirgeleri toplayıp (4) güneşte kuruttuktan sonra ezerek pişirerek yerler. Gizli olmadığı yönüyle çekirge yemek İslam (5) kurallarında helal olduğundan bunun şaşılacak bir yeri olmayacağı besbellidir ve vahşi kavimlerden pek (6) çoğu fare ve kedi ve köpek ve ayı ve yılan ve yarasa ve diğer bu tür dinen yenilmesi iyi görülmeyen

hayvanları (7) yerler ve Tatar cinsinden sayılan Kalmuk topluluğu da anılan hayvanların (8) tamamını yerler ve Tatar'ın eskileri olan Sayta ve eski milletlerden Huna toplulukları (9) yiyecekleri etleri eyerinin altına yani eyer ile beygirin arkası arasına koyup bu bakımdan sanki (10) pişirdikten yerler ve bu âdetin hâlâ bazı Tatar kavimleri arasında yürürlükte olduğu (11) rivayet edilir ve eski zamanlarda Ahtuface isminde küçük bir topluluk olup (kıymetiyle yaygınlaşma) (12) anlamını açıkça anlatan işte bu Yunanca kelime de göstermesi yönüyle anılan topluluk sürekli balıktan başka (13) bir şey yemezlermiş ve Laponya ve Siber ve diğer bazı kuzey memleketleri halkı senede birkaç ay (14) sırf balık ile beslenip üstelik Norveç halkı balığı kurutup ekme yerine yerler. (15) Anılan memleketlerde tahıllar çok nadir bulunduğundan halkı çoğunlukla tahılları bazı kuru (10b) bitkiler ile kıtlık esnasında ağaç kabuğu ve yosunu ve benzeri şeylerle karıştırıp değirmende öğütür (2) bundan elde edilen yoğun undan gayet tatsız bir çeşit ekme yaparlar. İşte bu ekmeği (3) yiyenler romatizma ve bağırsak ağrısı gibi hastalık ve sıkıntılara tutulurlar fakat her ne ise açlık derdinin ortadan kaldırılmasına (4) yardımcı olduğundan çaresiz yerler ve eski zamanlarda Afrika kıtasının kuzey yönünde (5) Lotukaç isminde bir kabile olup yaşamları hunnap çeşidinden alıç denilen meyveyle sınırlı imiş, arazisi (6) verimli ve bereketli olan yerlerin beslenmede bu çeşit kötü araçlara başvurmayıp gerekli (7) yiyecekleri kolaylıkla elde ederler ve özellikle ticaret yoluyla diğer ülkelerin ürünlerinin (8) getirilmesine erişen milletler sağlığa uygun yiyecekler ve lezzetli içecekler sağlamakla çok bolluğa ulaşmış ve mutlu halli (9) olduklarını anlatmaya gerek yoktur. Hint ve Çin halkı ve Asya kıtasının güney yönünde yerleşmiş (10) millet ve kavimlerin çoğunluğu sürekli pirinç yemeye alışmış olup oralarca bunun beden bakımından faydası görülür (11) ve Acem ve Tataristan ve Dağıstan halkının yiyecekleri yalnızca pirinç pilavıyla sınırlı olup Türk ve Arap (12) milletleri de arada bunu yerler ve çölde oturan Araplar pirinçten küçük köfte de (13) yaparlar, elle yemek yemek asli yaratılış gereği ise de çorba ve benzeri su hâlindeki yiyeceklerin yenmesinde (14) kaşık kullanımı beğenilen yeniliklerden sayılmıştır ve bundan bir iki yüz seneye gelinceye kadar Avrupalılar da (15) doğu milletleri gibi elle yemek yedikleri hâlde bir sofrada bulunan kimseler birbirlerinin temizlik yokluğundan iğrenmemek (16) ve bazı bulaşıcı hastalıklardan güvende olmak üzere el değirilmeyerek herkes ayrıca tabağından çatal ve bıçak ile yemek (17) yemeyi alışkanlık ve diğer milletlerden bazıları anılan faydalı işe dayanan bu konuda onları taklit etmişlerdir. Arap ve Acemler (18) sofrada yemek kabından eliyle et ve diğer şeyden çıkarıp parçalara ayırdıktan sonra misafirin önüne koyarlar ve bunu ağırlama sayarlar. (RCH. S.67) (11b) Mısır ve Amerika'nın diğer bazı yerlerinde halk mısır buğday ve hurma ile yaşayıp hurmadan şarap (2) da yaparlar ve Güney Amerika'da bazı kavimler yalnız darı ve mısır buğdayı yerler ve (3) Güney Okyanusunda bulunan bazı ada halkı Hindistan ceviziyle beslenip bunun içinde (4) bulunan süttten yiyecek ve içecek pişirirler ve Laponya memleketlerinde inek ve geyik ve diğer bazı hayvanların (5) sütü sağılıp gerektiği zamanda kullanılmak üzere korunup biriktirilir ve Tatarlar (6) genellikle ayran içerler ve Çerkezler bunun içinde et pişirip yerler. Süt çok lezzetli içecek olup (7) dünyadaki toplulukların tamamı yanında beğenildiği hâlde Hint okyanusunda bulunan Java adası halkı (8) bundan tiksiniyorlar. Yerleşik ve göçebe hâlde bulunan milletler ve kavimlerin çoğunluğu kötü dürtülü (9) nefislerinin hazlarına uyarak akıl ve utanmanın yok olmasını gerektiren bazı sarhoş edici şeyler kullanıp bu konuda (10) kabul edilen âdetler farklıdır. Siber'de kendir tohumundan bir çeşit şarap çıkarılıp Tatarlar (11) da kısa süre içinde süttten üretirler ve Hindistan cevizi bol olan yerlerde (12) bundan Tedi adında bir çeşit keskin şarap çıkarılır ve Amerika'da bulunan Meksika halkı (13) Pelek olarak adlandırılan bir çeşit sarhoş edici kullanıp buna son derece düşkün olduklarından dolayı her zaman (14) Meksiko şehrinde birçok kişi sarhoş olarak yerlere düşerler ve özel arabalarla (15) toplanıp yerlerine taşınır ve Amerika adalarında rakı, şeker kamışı sırasında damıtılarak (16) Hırvatistan ve Macaristan taraflarında çok bol olan siyah erikten çıkarılır (17) ve İslam ülkelerinde kutsal kurallar şarabı yasaklayıp sarhoşluk veren her türlü şey de bu sınıfa (18) dâhil olduğu hâlde bazı zevk düşkünlüğü afyon ve esrar ve benzeri akli yok eden şeyler kullanırlar. (12b) Hâlbuki bunlarda da şarabın haram olmasının sebebi olan sarhoşluk hâli

var olduğundan içilmesi (2) tıpkı şarap gibi büyük günahlardan sayılacağı bellidir. Avrupa'nın güney yönünde (3) elde edilen çok üstün üzümünden gayet iyi şarap yapıp çıkarılan yerlere oranla (4) şampanya ve bordo ve diğer isimlerle adlandırılmış olarak diğer memleketlere de gönderilir ve (5) eski zamanlarda Yunanlıların da şarap üretiminde yetenekleri olup bu da aşk ve şarap (6) özelliklerine dair şairlerin eserleriyle elde edilir ve ayrıca Rum İskender'inin son derecede (7) zevk ve eğlence ile alışıktığı olduğu meşhurdur ve Anadolu ve Acemistan'da eskiden beri nefis (8) üzüm elde edildiğinden oraların şarabı son derece beğenilir ve Romalılar zenginlik ve bolluklarının (9) çokluğu günlerinde yiyecek ve içeceklerinde fazlasıyla budalalık edip düzenledikleri (10) şölenlerde yemek ve şarabın çeşitlerini bir araya getirirlerdi, hatta imparatorlardan birisi sürekli (11) sofrasında tavus dili ve dişi canavar memesi başı ve Afrika sahillerinde çıkar (12) gayet az bulunan ve değerli bir cins balık ve sedefler içinde bulunan bazı garip deniz canlılarını (13) yerlerdi ve zenginlerden bazı savurganlar sofrada başında beliren tıka basa tokluk ve sarhoşluğun (14) aşırılığından dolayı kalkmaya güçleri kalmayarak hemen oturdukları yerde özel bir şekilde (15) düzenlenmiş yataklara düşüp kalırlardı ve sofralarını güzel kokulu çiçek çeşitleriyle (16) süslerler ve dostlar ve sohbet arkadaşlarının başlarına o gibi çiçeklerden taçlar giydirirlerdi (**13b**) ve Amerika'nın kuzeyi vahşi toplulukları rakı veya benzeri sarhoş edici maddeler içmek için (2) eğlence meclisleri toplarlar ve bunun karşılığı olarak avladıkları hayvanların derileri ve diğer ağır (3) eşyalarını verip alırlar işte bu sarhoş edici şeyleri Avrupalılar anılan topluluklara sattıklarından (4) Avrupalıların biraz fayda elde etmek için süsten arınmışlık durumunda bulunan halka (5) kötülüklerin anası olan sarhoş edici şeyler sağlayıp vermeleri medeniyet ve insanlığın iyi yaratılışına aykırı (6) bulunduğundan şu kötü ticareti Avrupa doğruyu gözetnicileri de kötü görerek bununla (7) uğraşanları kınayıp ayıplarlar. (**RCH. S.73**) (8) Soğuk, sindirimi hızlandırmaya çok yardımcı olduğundan soğuk beldeler halkı sıcak memleketlerde oturanlardan (9) daha çok yeme ve içmeye muhtaç olup örneğin Arap ve Acem ve Hint memleketlerinde insan bir miktar pirinç ve hurma (10) ve sadece su ile yetindiği hâlde kuzey memleketlerinde aşırı derece et yer ve sarhoş edici içecekler kullanırlar. (11) İngiltere'de gayet yağlı et yenir ve pek az pişirilip hâlâ kanı üzerinde (12) olduğu hâlde yedikleri (rûzbîf) en değer verdikleri yiyecekleridir. Laponya ve Siber memleketlerinde (13) soğuk şiddetine bağlı olarak halkının gıdası sadece avladıkları hayvanların etleriyle sınırlı olmaktan (14) başka bunların yağını su gibi içerler. Fransa halkı İngilizler kadar et yemezler ve (15) yiyecek pişirmede aşırı derece bilgi sahibi olmaları yönüyle Fransız yemekleri Avrupa'nın diğer taraflarında (**14b**) çokça beğenilip Fransız aşçıları kullanılır ve Fransa'da hazırlanan ve benzersiz şekilde yapılan (2) yemeklerin Fransızca isimlerine dokunmadan bırakılır. Avrupa'da aşçılık sanatı edebiyat fenlerinden (3) sayılıp bunun öğrenilmesi ve öğretilmesi için büyük öğretim merkezleri vardır. Aşçılık fenni üstatları (4) arasında şairler de olup çoğunluğu yiyeceklerle ilgili şiirler yazarlar ve her yıl aşçılık (5) fennine özgü yıllıklar ile pek çok kitaplar yazılır ve basılır. Yazara göre Fransız pişirme (6) fenninde diğer milletlere üstün ve farklı yemekler yapma ve bulmada övünüp yukarıdaki cümleden olarak üç yüz (7) çeşit yumurta pişirirler ve Fransızların aşçı dükkânları pek meşhur olup bunlarda istenilen (8) her türlü yiyecek ve içecekler bulunur ve halktan pek çoğu evlerinde yemek pişirmeyerek gidip (9) anılan dükkânlarda karınlarını doyururlar. Fransızların o yönüyle aşçılık fenninde yetenekleri Avrupa'da (10) doğrulanmış ise de bazı kuş ve balıkların baş ve pençe ve kanatlarını koparmayarak ve özellikle karınlarını (11) temizlemeyerek pişirdiklerinden ve tavşan ve karaca ve benzeri avları taze olarak pişirmeyip (12) beş on gün veya daha fazla ayağından asarak kurutulduktan sonra yediklerinden Avrupa'nın (13) çoğu yemekleri doğu memleketleri halkının mizacına uygun değildir. (14) Çin, topraklarına oranla diğer memleketlerin tamamından daha fazla yurt edinildiğinden halkı gerekli yiyecekler (15) sağlanmasında sıkıntı ve zorlukla karşılaştıklarından anılan halk ellerine geçen kuşlar ve hayvanların tamamını (**15b**) yerler ve çarşılarında kedi ve fare ve kartal ve karga ve benzeri kuşlar ve hayvanlar (2) kafeslere konularak satılır ve Çin'de en değerli yiyecek bir çeşit kırlangıç kuşu yuvası (2) olup zenginler takımı bunu yüksek fiyata satın alırlar ve yerler. (4) Kuzey memleketlerine özgü bir çeşit ayı eti Avrupa'da yenilip bunun budu

pek pahalı (5) satılır ve kurbağa ve kaplumbağayı da Avrupalılar yiyerek hele deniz kaplumbağası çorbası (6) büyük şöenlerde kullanılır ve nefis yemeklerden sayılır. Sudan memleketlerinde (7) Nubar ve diğer bazı yerler halkı koyun ve keçi etini ve bağırsaklarını çiğ olarak parçalayıp (8) üzerine hayvanın ödünü döktükten sonra yerler. Hindistan'da ateşe tapan (9) Hintliler ve topluluğu yanında genelde et yenmesi yasak olup sadece tahıl ve bitkiler ile (10) beslenirler. (11) Çin ve Hind-i Çinî ve Hindistan ve Afganistan ve İran ve Tataristan ve Rusya ve İngiltere ve Almanya (12) memleketleri halkı yani dünyadakilerin yaklaşık dörtte üçü kadar çay kullanımını alışkanlık etmişlerdir (13) ve çay yalnız Çin ve çevresinde elde edilip şimdiye kadar diğer yerlerde üretimi mümkün olmadığından (14) bu kadar memlekette harcanan ve tüketilen çayın tamamı Çin'den getirilir. Avrupa ülkelerinin (15) hepsinde ve Osmanlı İmparatorluğunda ve Asya ve Afrika kıtalarının da bazı yerlerinde (16) kahve kullanılıp doğu ülkelerinde yemeğin sindirimi veya bir misafire ikram için küçük fincanlarla (16b) içilirse de Avrupa'da çoğunlukla yemek yerine kullanılarak fakir ve zengin bütün halk sabahları kâselerle sütlü kahve içerler. (RCH. S.83) (3) **Dünyada bulunan farklı milletlerin elbise ve süsleriyle ilgili usûl ve âdetleri hakkındadır.** (4) Gizli olmadığı yönüyle ilkel milletler hayvan gibi yaşadıklarından ancak soğuktan korunmak için bazı şeyler giyinip (5) veya sarınıp kapatılması gereken yerlerin örtülmesine özen göstermezler ve Sudan'da ve Amerika'da ve Güney Okyanusu adalarında (6) pek çok ilkel kavim sürekli çıplak gezip sadece bellerine bir parça bez veya deri (7) saçak bağlarlar ve eski zamanlarda Avrupa halkı göçebeler gibi giyinip özellikle (8) sıcak günlerde vücutlarının büyük kısmı çıplak gezerlerdi. Ayrıca bundan bin iki yüz sene önce Romalılar (9) Fransa ve İngiltere ve Almanya memleketlerini alıp istila ettiklerinde anılan memleketler halkının çoğunluğunu (10) o hâlde bulmuşlardır ve İngiltere'de bulunan İskoçya halkı olan genç erkekler grubu bedenlerini (11) türlü türlü şekillerle süsleyip işte bu günümüz âdetlerinde de bazı ilkel kavimler yanında yürürlüktedir (12) ve Amerika'nın kuzey bölümünde bulunan ilkel halkın erkekleri yüzlerini siyah ve kırmızı ile (13) boyarlar ve Güney Afrika'da bulunan Kefriyye halkı baştan ayağa vücutlarını iç yağı ve bir çeşit (14) kırmızı toprak ile yağlarlar ve Güney Amerika memleketlerinden Kolombiya ve diğer bazı yerler halkı (17b) kınaya benzer bazı bitkiler ile vücutlarına şekiller yapıp ancak fakirler takımını şu süslemelerden (2) boş bulunur ve anılan memleketler halkı kendi cinsiyetlerinden olanlarından evlerine gelen misafire ikram etmek (3) istedikleri hâlde kadınlar gelen misafirlerin üstündeki boyayı yıkadıktan sonra başka türlü (4) boyamak konukseverliğin gereklerinden sayılır ve büyük deniz adaları halkının çoğunluğu çırılçıplak (5) gezerler ve Hindistan'da havanın sıcaklığı sebebiyle erkekler yalnız bir parça ince beze sarınırlar, (6) fakat kadınlar çoğunlukla bundan daha fazlasını giyip üstelik zenginlerin kadınlarının değerli elbise ve takımları (7) bulunursa da fakirlerin eşleri, erkekler gibi pek az elbise ile yetinirler ve Siber'in güney tarafında (8) soğuğun şiddeti sebebiyle bazı hayvanların derisinden elbise yaparlar ve giyerler ve yine o şekilde Kuzey (9) Amerika'da bulunan Eskimo ve Grönland halkı deniz sığırı ve Samoyed halkı ayı ve Avrupa'da (10) bulunan Laponyalılar da geyik derisinden elbise kabul ederler ve Kuzey Buz Denizi'nde bulunan Lahot (11) adaları oturanlarının geçimi balıkla sınırlı olup elbiselerini de köpek balığı derisinden yaptıkları (12) gibi sandallarını da adı geçen balık derisiyle kaplarlar ve anılan Kefriyye ilkel halkı (13) yaban öküzü derisinden elbise yapıp süs olmak üzere kuyruklarını üzerinde bırakırlar ve (14) zürafa ve fil ve gergedan derisinden de ayakkabıları yaparlar. Çölde oturan Arap ve Afrika'nın kuzey batısındaki ülke (15) toplulukları gayet hafif ve kısa şeyler giyip fakat bunlardan yerli olanlar nefis elbise ve (16) pahalı şeyler kullanırlar. İnsan doğası gereği süs ve donatıya eğilimli olup üstelik hayvan gibi çıplak gezenleri (17) yanında da süs gösteren eserler olduğundan Büyük Atlas Okyanusu adaları halkı başlarını kuş tüyleriyle süsleyip (18b) kulaklarına ve boyunlarına boncuk ve sedef veya madenlerden halkalar takarlar ve kulak ve (2) dudak ve burunlarını delip hurma yaprağı ve yabanî kaz tüyü veya sadece ağaçtan ve madenlerden (3) halkalar asarlar ve hatta bazıları alt dudaklarına ağır bir halka takarak aşağıya (4) sarkıtırlar ve Brezilya'da Busbakodos halkı dudaklarına bir kalın ağaç parçası (5) geçirip ve yine adı geçen memlekette bulunan Kayacos halkı dudaklarına bir çeşit sakız parçaları (6) asarlar ve hayvanlar

gibi olan ilkel kavimlerden bazıları kulaklarını çekerek omuzlarına (7) bağlayıp bunu süslenmekten bir şey sayarlar ve Amerika'da bazı topluluklar bıçak ile (8) kulaklarını delip deliğine sarı telden örülmüş bir halka yerleştirirler ve Sudan'da Mozambik (9) halkı süs için dişlerini törpü ile bilerler ve kadınları memelerini mümkün merteye aşağı (10) sarkıtıp bunu güzellik ve alımlılık gereklerinden sayarlar ve Sendviş adası halkından (11) bazıları çocuklarının gözleri dışarı doğru çıkmak için alınlarını küçüklükten yaslatırlar (12) bu hâlde insan gayet çirkin görüneceği besbelli ise de onlar yanında değerli sayılır. (RCH. S.98) Bazı ülkeler halkı vücutlarına elbise ve diğer başka maddelerle süslemek istemeyip dövme olarak adlandırılan mavi nakışlarla süslerler. Gizli olmaması yönüyle işte bu dövme iğne ile beden delinip kan çıkmaya başladığında üzerine bir miktar koyu mavi boya eklemesiyle ortaya çıkan şekilden oluşur. Bu suretle insan bedeninde yapılan şekiller bir yönüyle yok olup kaybolmadığı ömrün sonuna kadar aynı şekliyle kalır. Dövme, İslâmî kurallarda yasaklanmış yapan ve yapılanın lanetlenmiş olduğu hâlde günümüze kadar bazı Arap toplulukları bunu kullanırlar ve kanyla yeniçeriler bağlı oldukları orta nişanlarını bu şekilde kollarına nakşettirilip bunu kendi olma gerekliliklerinden sayarlardı. Güney denizi adalarında ve özellikle Nevkâhîdî adasında çoğu halk baştan ayağa vücutlarını bu çeşit nakışlarla süslerler. Fakat bu aşırı bir iş olup çok güçlükler ve harcamalara bağlı bulunduğundan herkes bunu yapamayıp zenginler ve servet sahipleri buna güç yetirebilir ve ayrıca anılan ada kraliçesinin elleri aslî rengi hiç görünmeyecek surette o gibi bezenip yapımında son derece sanat ve yetenek gösterilmiş olmakla anılanların elleri oralarca parmakla gösterilenlerdendir. Bunun yapımında doğal olarak pek çok sıkıntı çekilirse de yanlarında güzel şeylerden sayılması yönüyle bazı ilkel milletler ağır ve sızılarına katlanırlar. İnsan oğulları çeşitlerinden farklı topluluklar medenîleşme derecelerine oranla elbise giyip örneğin göçebe olan Kalmuk topluluğu yünden veya tabaklanmış derilerden elbise ve başlarına kalpak ve ayaklarına çizme giyerler ve Moğol neslinde Yakut olarak adlandırılan topluluk da yalnızca sincap ve samur gibi avladıkları hayvan derilerinden elbise üretirler ve Tataristan ve İran ve Çin ve Yaponya halkı gayet geniş elbise giyip bunun vücutça rahat ise de yol yürümeye ve hızlı bir şekilde hareket etmeye engel olma sakıncaları vardır ve Çinliler pamuk ve ipekten şalvar ve entari giyerler ve Çinlilerin elbiseleri gayet ince olup birbiri üzerine yirmi parça elbise giyilse mümkün olur ve bu da zenginlik göstergesi sayılır ve orada bir çeşit şeffaf ipek olup bir taraftan bakıldığı hâlde âdeta cam gibi öte tarafı görünür ve Güney Okyanusu adalarında bulunanlar, kadınlar şeker kamışından yapılan şalvarlar ve orman fareleri derisinden elbise giyerler. Dünyadaki toplulukların çoğunluğu saçlarını bir çeşit düzen ve süslemekle alışkın olup bazı ilkel kavimler başlarına kuş tüyü ve boncuk ve çiçek ve benzeri şeyler takınırlar ve Kuzey Amerika ilkel kabilelerinden bazılarının kadınları saçlarına rengarenk kuş tüyleriyle süslenmiş maden bilezikler takıp erkekleri saçlarını yolarak ortasında bıraktıkları perçemlerine o türden bilezikler takarlar ve bazı erkekleri de başlarını kara kuş tüyü ile süslemek alışkanlıkları olduğundan adı geçen kuş tüyü oraca pek beğenilen ve nadir olup genellikle bir tanesi bir at veya kısrağ ile değiş tokuş edilir ve bunu herkes kullanamayıp düşmanla savaşmış olan adamlar bununla yaşlıları arasında seçkin hâlde gelirler ve insan kaç savaşta bulunursa o kadar tüy takınmaya yetkisi olup toplantı ve şölenlerinde başlarına takarlar ve Hırvatistan'da kadınlar saçlarını iki bölük olarak örüp uçlarına madenler vesaireden ve zengin olanlar altın ve gümüş ve sadeften bazı şeyler takarlar ve Rusya memleketlerinden Ostoniya'da ketenden yapılmış bir çeşit mendil evlenmiş kadınlara özgü olup kızlar evlenmedikçe veya evlenme hükmünde bulunmadıkça bunu kullanamazlar ve kızlar evlenecekleri zaman bazı özel tören yapılmasıyla adı geçen mendil başlarına sarılır ve bir kız kocaya varmaksızın namus perdesini yırtmaya yol açan bir hareket yaparsa o hâlde de adı anılan mendil bağlamaya mecbur olduğundan bu şekilde akraba ve sevdiklerinden bir takım kadınları yanına toplanıp bu sırada kendisi her ne kadar ağlayıp sızlayarak isteksizlik gösterirse de dönüp bakılmayıp tıpkı gelen olur gibi bazı törenlerin gerçekleştirilmesinden sonra ödüllendirme ve ağırlamada istekli veya isteksiz adı geçen mendili başına bağlarlar ve artık bundan sonra bekârlar sınıfından çıkarak dul kadın sırasına girer. İşte bu ödüllendirme gerçekte o çeşit hatayı işleyen çaresiz kadınların rezillik ve yüz kızartıcı suçlarına

yol açmak üzere azarlama ve cezalandırmaya benzer bir şey olduğundan bundan elli yıl önce Rusya devleti şu reddedilecek âdetin kaldırılmasını istediğinde kara halkı birlik olarak bu konuda muhalefet etmelerinden dolayı olduğu gibi bırakılmasına izin verilmiştir. Fransa ile İspanya memleketleri arasında ayrılma sınırı olan Pireni dağlarında oturan Morlak topluluğu kadınları anlatılan Ostonyalılar âdetinin zıttı olarak bekârlık işareti olmak üzere başlarına kırmızı fes giyinip evlendiklerinde çıkarırlar ve evlilik dışı çocuk doğurdukları hâlde de işte bu işareti terk etmek zorunda kalırlar.

2. Sonuç

Münif Paşa, çok yönlü kişiliği ve yaptıklarıyla dikkat çekici bürokratlarımızdandır. Birçok dili konuşabilme ve yazabilme yeteneğine sahip Paşa, Maarif Vekâleti başkanlığı döneminde birçok yeniliğe imza atmıştır. Onun öncü fikirlerinin kaynağı, yaşamı boyunca Mısır başta olmak üzere birçok ülkede eğitim alması ve bulunmasıdır. Okur-yazarlığı arttırmak adına alfabenin ıslah edilme çalışmalarında ön planda olması, toplumun eğitilerek onların seviyesini yükseltme çabasında olduğunu göstermektedir. Mütercim de olan Paşa'nın tercümelelerinden biri olan *Âdât-ı Ümem*, 1861 yılında *Rûznâme*'de yayımlanmıştır. Ayrıca Ali Emiri Millet Kütüphanesinde yazma nüshası da bulunan eser; meslekler, yiyecekler ve giyim-kuşam olarak üç bölüme ayrılmıştır. Avrupalı seyyahların eserlerinden yapılan bu çeviri, halkın faydalanması ve eğlenmesi amacını taşır. Farklı kıtalardan birçok ülke ve halk hakkında bilgi alınabilen eser, Münif Paşa'nın dünyasıyla kıyaslamaları ve kısa yorumları sebebiyle birebir tercüme sayılamaz. Çinlilerin ellerine geçen kuşlar ve hayvanların tamamını yeme sebebi, aşçılıkta meşhur olan Fransızların üç yüz çeşit yumurta pişirebilmeleri, Avrupalıların temizlik ve bulaşıcı hastalıklardan güvende olmak üzere herkesin ayrı tabaktan çatal bıçak ile yemek yemeyi alışkanlık hâline getirmeleri, diğer ülkelerin de bunu zamanla taklit etmeleri gibi devrine göre ilginç olmasının yanında günümüz açısından da önemlidir. Dünyadaki toplumların meskenleri, yiyecek-içecekleri ve giyim kuşamlarına ait farklı bilgileri barındıran bu tercümenin, benzeri akademik çalışmalara kaynaklık etmesi temennimizdir.

Kaynakça

- Akın, A. (2014). *Münif Paşa ve Türk kültür tarihindeki yeri* (2. Baskı). Ankara: AKM Yayınları.
- Alp, A. R., & Alp, S. (1958). *Büyük Osmanlı lûgatı*. İstanbul: Türk-Ar Neşriyat Yurdu.
- Aynur, H. (2019). Mirza Senglâh. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (Ek 2, ss. 274-275). Ankara: TDVİAM.
- Balcı, S. (2018). *Babiâli tercüme odası* (2. Baskı). İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Bardak, M. (2020). Son dönem Osmanlı eğitimci-bürokrati Ahmed Kemal Paşa'nın hayatı. *IJOSES*, 7(13), 40-71.
- Budak, A. (2006). Münif Paşa'nın gölgede kalmış antropolojik bir ilkeseri: *Âdât-ı Ümem*. *Akademik Bakış*, (8), 1-8.
- Budak, A. (2004). *Batılılaşma sürecinde çok yönlü bir Osmanlı aydını, Münif Paşa*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Celal, M. (1313). *Coğrafya-ı Umûmî*. Dersaadet: Kasbar Matbaası.
- Doğan, İ. (1991). *Tanzimatın iki ucu Münif Paşa ve Ali Suavi (sosyopedagojik bir karşılaştırma)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Doğan, İ. (2006). Münif Mehmed Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 32, ss. 9-12). İstanbul: TDVİAM.
- Münif, M. (Rebiü'l-evvel 1279). Takrîz-i Tercüme-i Telemak. *Mecmûa-i Fünûn*, S. 3, İstanbul: Tercüman-ı Ahvâl Matbaası, s. 94-7.

- Münif, M. *Âdât-ı Ümem*. Ali Emiri Millet Kütüphanesi Tarih Bölümü 404, 1b-17b.
- Münif, (10 Recep 1277) Mesâkinin envâı ve buna müteallık âdât beyânındadır. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 60.
- Münif. (10 Recep 1277). Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin ittihaz eyledikleri mesâkinin envâı ve buna müteallık âdâta dâir evvelki gün yazılan bendin mâ-ba'didir. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 62.
- Münif. (15 Recep 1277). Milel-i muhtelifenin ittihâz eyledikleri mesâkine ve ona müteallık âdâta dâir iki defadır yazılan bendin bakıyesidir. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 64.
- Münif. (18 Recep 1277). Âlemde bulunan milel ü akvâm-ı muhtelifenin me'kûlâta müteallık âdâtı beyânındadır. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 66.
- Münif. (19 Recep 1277). Milel-i muhtelifenin me'kûlâta ve meşrûbâata müteallık âdâtına dâir dünkü gün yazılan bendin mâ-ba'didir. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 67.
- Münif. (29 Recep 1277). Akvâm-ı muhtelifenin me'kûlâta müteallık âdetlerine dâir mukaddemce yazılan bendlerin bakıyesidir." *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s.73.
- Münif. (13 Şaban 1277). Âlemde bulunan milel-i muhtelifenin elbise ve tezyînâtına müteallık usûl ve âdetlerine dâirdir. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 83.
- Münif. (5 Ramazan 1277). Âlemde bulunan milel-i muhtelifenin elbise ve tezyînâtına müteallık âdetlerine dâir mukaddemce yazılan bendlerin mâ-ba'didir. *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis*, s. 98.
- Özgül, M. K. (2005). *Münif Paşa*. Ankara: Elips Kitap.
- Özgül, M. K. (2014). *XIX. asrın benzersiz bir politeknîği Münif Paşa*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Sami, Ş. (1889). *Kâmûsu'l-A'lâm* (C.6). İstanbul: Mihran Matbaası.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı Türki* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Steingass, F. A (2005). *Comprehensive Persian-English dictionary*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Osmanlı Türkçesi büyük el sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Uçman, A. (2003). Mecmûa-i Fünûn. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde (C. 28, ss. 270-271). Ankara: TDVİAM.